

Hız. Peygamber'in Yaşantısında Tasavvufi

Unsurlar*

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Mansur GÖKCAN**

Atıf / ©- Gökcan, M. M. (2017). Hz. Peygamber'in Yaşantısında Tasavvufi Unsurlar, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 321-351.

Öz- Hz. Peygamber zamanında, diğer dinî ilimler teşekkül etmediği gibi, tasavvuf da tedvin edilmiş bir ilim olarak teşekkül etmemiştir. Fakat tasavvuf, bir "zühd" hayatı olarak Hz. Peygamber'in yaşantısında mevcuttur. Onun yaşantısı incelendiğinde, zühdle birlikte tasavvufun birçok ilkesini de onun hayatında görmek mümkündür. Hz. Peygamber'in evindeki eşyaların, "bir ihram, üzerinde deri yastık bulunan çıplak bir sedir, birkaç avuç yulaf, bir seccade ve bir su tulumundan" oluşması, onun ne kadar sade ve basit bir hayat yaşadığını göstermektedir. Devlet reisi olmasına ve beytü'l-malın beşte biri kendisine ait olmasına rağmen evinde bir şey bulunmamasının sebebi, eline geçen şeyleri ihtiyaç sahiplerine vermesidir. Zühdün, "dünya metainı elde de gönülde de bulundurmamak" olarak tanımlanmasının Hz. Peygamber'in bu davranışına dayandığını görmek mümkündür. Onun, üç gün üst üste buğday ekmeği ile dahi karnını doyurmaması, çok az yemesi, az uyuması ve gerektiği zaman konuşması; tasavvufta "riyazetin" temel prensiplerinden olan "az yemek, az konuşmak ve az uyumak" olarak şekillenmiştir. Kullandığı ev eşyaları ve yiyip içtiği şeyler, onun az ile yetindiğini yani kanaatkârlığını göstermektedir. Hz. Peygamber'in yaşantı tarzı olan "kanaat", tasavvufta önemli bir makam olarak yer almaktadır. Peygamberlikten önce, her yılın bir ayını Hıra mağarasında tefekkürle, zikirle geçirmesi ve ramazanın son on gününde itikâfa girmesi, tasavvufta "halvet ve zikir" olarak ifade edilmektedir. Mescid-i Aksâ'nın, gözü-

---

Makalenin gelişi: 08.11.2017; Yayına kabul tarihi: 20.12.2017

* Bu makale, Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projeleri Birimi (BAP) tarafından SBA-2017-8917 kodlu proje kapsamında desteklenmiştir. Bu makale, Malaga Üniversitesi ve Turkish Studies Journal tarafından 18-24 Eylül 2017 tarihinde İspanya'da yapılan "USOS 2017 International Congress on Social Sciences Al-Andalus" isimli kongrede sunulan "Hz. Peygamber'in Yaşantısında Tasavvufi Unsurlar" isimli bildirinin genişletilmesiyle ve geliştirilmesiyle üretilmiştir

** Çukurova Ü. İlahiyat F. Tasavvuf Anabilim Dalı, e-posta: mgokcan37@hotmail.com (ORCID: 0000-0001-9366-7266)

nün önüne gelmesi ve müşriklere orası hakkında detaylı bilgi vermesi, tasavvufa “keşf” hali olarak yer almaktadır. Başlangıçta zikredilen bu tespitler, Hz. Peygamber’in yaşantısında zühdle birlikte birçok tasavvufî unsurun da yer aldığını göstermektedir.

Anahtar sözcükler- Hz. Peygamber, tasavvuf, zühd, ahlak

Giriş

Tasavvuf, Kur’an ve sünnetten kaynaklanan bir ilimdir. Tasavvufun, Hz. Peygamber’in ve ashabın yaşantısında bir zühd hayatı olarak mevcut olduğu, birçok yerde zikredilmiştir.¹ Schimmel (ö. 2003), “Sûfliğin başlangıcı, Peygamberin kendisine kadar ulaşır.”² diyerek, tasavvufun, sadece zühd anlayışı olarak değil, genel karakterleri ve prensipleriyle de Hz. Peygamber’e dayandığına işaret etmiştir. Zühdün dışındaki diğer tasavvufî unsurların da Hz. Peygamber’e dayandığı sûfiler tarafından ortaya konulmuştur. Cüneyd Bağdâdî’in (ö.297/909), “Bizim bu ilmimiz (tasavvuf), Resûlullah’ın hadisine bağlıdır.”³ sözü, tasavvufun, Hz. Peygamber’e dayandığını ve onun sünnetine uygun olmayan şeylerin tasavvufa da uygun olmadığını göstermektedir. Zunnûn’a (ö. 245/859), “Allah’ı nasıl tanıdın?” diye sorulduğunda, “Allah’ı Allah’la tanıdım (taarruf). Mâsivâyı da Resûlullah ile tanıdım.”⁴ diyerek cevap vermiştir. Zunnûn’un sözlerinden, “taarruf ve mâsivâ” kavramlarının, Kur’an’a ve sünnete dayandığı anlaşılmaktadır.

Emeviler zamanında, yönetim şeklinin saltanata dönüşmesi, Arap olmayan Müslümanlardan cizye alınması, refah seviyesinin artmasıyla lükse ve sefahate düşülmesi, Hz. Ali taraftarlarına düşmanca davranılması; Abbasiler zamanında da siyasi kargaşaların devam etmesi toplum düzeninin bozulmasına sebep olmuştur.⁵ Bu durum, bazı kimselerin, Hz. Peygamber zamanındaki, sade ve dünya metaini önem vermeyen zühdî yaşantıya duydukları özlemin artmasına ve tasavvuf anlayışının doğmasına sebep olmuştur. Başlangıçta, zühd, Allah korkusu ve Allah sevgisi gibi prensiplerin hâkim olduğu tasavvuf, daha sonra, pek çok prensibiyle ilim olarak da tedvin edilmiştir.

¹ Bkz. Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Ün. İFAV. Yayınları, İstanbul 1997, s. 58; Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s. 101; Yılmaz, H. Kâmil, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000, s. 83; Özköse, Kadir (ed.), *Tasavvuf El Kitabı*, Grafikler Yayınları, Ankara 2012, s. 110, 118.

² Schimmel, Annemaria, *Tasavvufun Boyutları*, Adam Yayınları, İstanbul 1982, s 36.

³ Serrâc, Ebû Nasr et-Tûsî, *el-Lûma*, Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, Beyrut 2001, s. 98.

⁴ Serrâc, *el-Luma*, s 99.

⁵ Bardakçı, Mehmet Necmettin, *Sosyo-Kültürel Hayatta Tasavvuf*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2000, s. 14.

Tasavvuf; iman, ibadet ve ahlaktan/muamelattan müteşekkil olan din daha çok ahlaki kısmını konu edinmekte ve incelemektedir. Hamidullah (ö. 2002), "Namaz kılariken yapılması gerekenler fıkhî ilgilendirir. Fakat samimiyet ve kusursuz dindarlık için gayret, tasavvufu ilgilendirir ve tasavvufun sahasına girer."⁶ diyerek, tasavvufun konumuna vurgu yapmıştır. Tasavvuf ehli, "Ben, güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim."⁷ diyen Hz. Peygamber'in ahlakını örnek almış ve onun yolundan gitmiştir.

Tasavvuf tanımlarının birçoğunda, tasavvufun "ahlak" olarak ifade edilmesi de bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Ebû Hüseyin Nuri (ö. 295/908), "Tasavvuf ahlakıdır. İlim ve merasim değildir." derken, Ebû Hafs Haddad Nişabûrî (ö. 260/874), "Tasavvuf, tümü ile edeptir." demiştir.⁸ Muhammed b. Ali Kassâb da (ö. 360/970), "Tasavvuf, güzel olan her huyu elde etmek ve çirkin olan her huyu terk etmektir." demiştir.⁹ Kara, Hz. Peygamberin hayatının baştan sona tasavvufî ahlakın canlı misali olduğunu; kütüb-i sitte'de tasavvuf kelimesini ihtiva eden hadisler bulunduğunu söylemiştir. Kara, tasavvufun temel ıstılahları olan; zikir, tevbe, sabır, mücahede, tevekkül, haşyetullah, inziva-itikâf gibi konularda da pek çok hadis olduğunu ifade etmiştir.¹⁰

Tasavvufu, en özlü şekilde ifade eden tanımlarda; tasavvufun, sünnetle ilişkisini ve sûfilerin Hz. Peygamber'i örnek alan bir yaşantıyı tercih ettiklerini görmek mümkündür: Serrâc (ö. 378/988). "Tasavvuf; kalplerin kirden temizlenmesi, yaratılanlara karşı güzel muamele ve şer'i meselelerde Allah'ın Resûlü'ne tabi olmaktır."¹¹ Cüneyd Bağdadî, "Tasavvuf, dağınık olmayan bir zihinle Allah'ı zikretmek ve sünnete uygun şekilde amel etmektir."¹² Seri Sakatî (ö. 251/865), "Tasavvuf, kitap ve sünnetin zahirine muhalefet eden bâtinî bir ilimden bahsetmez."¹³ Yapılan bu tanımlar, kitap ve sünnete uygun olmayan şeylerin, tasavvufa da uygun olmadığını ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber'in yaşantısında, davranışlarında ve sözlerinde, sadece zühdü değil, tasavvufun pek çok unsurunu da görmek mümkündür. Bu

⁶ Hamidullah, Muhammed, *İslâma Giriş*, çev. Camal Aydın, Ankara 1996, s. 110.

⁷ Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemu'l-evsat*, I-X, Kahire 1415, VII, 74; Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. el-Hasen, *Nevâdiru'l-usûl*, I-IV, Beyrut 1992, II, 312.

⁸ Hucvirî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfu'l-mahcûb*, Çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996, s. 122.

⁹ Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Abdülkerim b. Havazin b. Talha Neysabûrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk. Mağrûf Mustafa Zarîf, Ali Abdülhamîd Ebû'l-Hayr Dâru'l-hayr, Beyrut 1997, s. 280.

¹⁰ Kara, Mustafa, "Hz. Peygamber'in Tasavvufî Düşüncedeki Yeri.", *Diyanet Dergisi*, Ankara 1989, cilt: 25, sayı: 4, s. 223.

¹¹ Serrâc, *el-Luma*, s. 28.

¹² Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, s. 281.

¹³ Sülemî, Ebû Abdirrahmân, *Sülemî'nin Risaleleri*, Çev. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1981, s. 112.

bakımdan, çalışmamızın amacı, zühdün dışındaki birçok tasavvufî unsurun da Hz. Peygamber'e dayandığını ve onun yaşantısında mevcut olduğunu ortaya koymaktır.

Çalışmamızda zühd, "dünya metainin kalpte yer vermemek ve ihtiyaç miktarı kadar malı elde tutmak" şeklindeki özel anlamıyla ve tasavvufta bir unsur olarak ele alınacaktır. Hz. Peygamber'in zühd hayatı çokça işlendiği için üzerinde kısaca durulacaktır. Diğer tasavvufî unsurların her birinin tanımı ve kısa açıklaması yapıldıktan sonra Hz. Peygamber ile ilgisi üzerinde durulacaktır. Her kavramın geniş bir şekilde işlenmesi, çalışmayı kitap boyutuna çıkaracağı için bundan kaçınılmıştır. Çalışma, tasavvuf klasikleri bağlamında yapılacaktır ve mümkün olduğu kadar da diğer kaynaklara yer verilecektir.

Hz. Peygamber'in Yaşantısında Zühd

Zühd kelimesi, dünyadaki herhangi bir şeye karşı isteksiz olmak ve hırs göstermemek,¹⁴ yüz çevirmek ve terk etmek anlamlarına gelmektedir.¹⁵ Zühd, dünyadaki her türlü mala, makama karşı isteksiz olmak, hırs göstermemek ve kalpte ona yer vermemektir.

Dünya metaini, insanı dünyaya bağlayarak ahireti unutturduğu, Allah'tan uzaklaştırdığı için terk edilmesi ve önem verilmemesi istenmiştir. Hz. Peygamber: "*Dünya sevgisi, her kötülüğün başıdır.*"¹⁶ diyerek, bu tehlikeye dikkat çekmiştir. Dünya metainin rağbet etmek ve dünya nimetlerini elde etmek, sanıldığı gibi insana huzur ve mutluluk getirmemektedir. Hz. Peygamber, "*Dünyada zühd, kalbi ve bedeni rahatlatır. Dünyaya rağbet ise, üzüntüyü ve kaygıyı artırır.*"¹⁷ diyerek, gerçek huzurun malda mülkte değil, zühdde olduğunu dikkat çekmiştir.

Ebû Süleyman Darânî (ö. 215/830), "Zühd, Allah Teâlâ ile meşgul olmana mani olan her şeyi terk etmendir." diyerek, zühdün gerekçesinin, Allah'a yönelmeye engel olan şeyleri ortadan kaldırmak olduğunu belirtmiştir. Bu durumda, Allah'tan uzaklaştırmayan ve ahireti unutturmayan dünya metainin tehlike arz etmediği ortaya çıkmaktadır. Abdülkadir Geylânî (ö. 561/1165), "Dünyayı kalbinden çıkar, ister onu elinde tut, ister cebine koy sana zarar

¹⁴ İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, I-VI, Kahire 1979, III, s. 1876.

¹⁵ Ahmed el-Âyid ve diğerleri, *el-Mu'cemü'l-Arabîyyül-esâsî*, Aleco 1989, s. 588.

¹⁶ Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî, *Hilyetu'l-Evliya*, I-X, Beyrût 1405, VI, 388; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, *Şuabu'l-ıman*, I-VIII, Beyrut 1410, VII, 323.

¹⁷ Ahmed, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *ez-Zühd*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1427/2006, 12.

vermez."¹⁸ diyerek, zühdde esas olan Şeyin, dünya malı sevgisinin kalpten çıkartılması olduğunu ifade etmiştir.

Süffilerin zühd hakkındaki algıları çok çeşitlidir. Fakat bunlardan; zühdün, "eldeki malın terk edilmesi," "kasrı emel/kanaat" veya "dünya malı elde olmasına rağmen gönülde ona yer vermemek"¹⁹ Şeklindeki algılar öne çıkmaktadır. Her görüşün kendisine göre haklı sebepleri olmakla birlikte, son görüş, kanaatimize göre, daha uygun görünmektedir. Fizyolojik ihtiyaçları gidermek ve başkalarına muhtaç olmamak için dünya malı elbette gereklidir. Dünyadan el etek çekip, başkasına muhtaç olmak ve miskin bir hayat yaşamak zühd değildir. Yeterli malı ve gücü olmayan insanlar başka insanlara mahküm olduğu gibi, yeterli gücü ve kuvveti olmayan milletler de başka milletlere mahküm olurlar.

Çalışmak ve zengin olmak, zühdde mani değildir. Sehl b. Abdullah (ö. 283/896), "Tevekkül, Nebî'nin halidir. Çalışıp kazanmak ise sünnetidir. Onun hali üzere bulunan, onun sünnetini katiyen terk etmez."²⁰ diyerek, çalışıp kazanmanın Hiz. Peygamber'in yolu olduğunu ve ona tabi olanların da bu yolu tutmaları gerektiğini vurgulamıştır.²¹

Hiz. Peygamber, yoksul bir kimse değildir. Ticaretle uğraşarak maişetini temin etmiştir. Devlet reisi olduğunda da beytül-malın beşte biri kendisine tahsis edilmiştir.²² Fakat o, sahip olduğu malın zaruri ihtiyaçlarını karşılayacak kadarını kullanmış ve diğer kısmını ihtiyaç sahiplerine dağıtmıştır. "Uhut dağı kadar altınım olsa, onu iki gün elimde tutmak istemez ve ihtiyaç sahiplerine verirdim."²³ diyerek, zühd anlayışını ve hayat felsefesini ortaya koymuştur.

Abdullah b. Mübârek (181/797), Hiz. Peygamber'in elbisesi ve yatağı ile ilgili rivayetleri aktararak onun zühdü hakkında bilgi vermiştir: Ebû Hureyre, "Hiz. Aışe'nin, (yünden) örülmüş bir elbise ve kaba bir izar çıkardığını ve

¹⁸ Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 175.

¹⁹ Cüneyd, "Zühd, elde malın, kalpte de mal sahibi olma arzusunun bulunmamasıdır." demiştir. (Kelâbâzî, Ebû Bekr Muhammed b. İşhâk, *et-Tarruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2011, s. 109.); Ebû Osman, "Zühd, dünyayı terk etmek, sonra da kimin eline geçerse geçsin aldırılmaktır." demiştir. (Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, s. 116.); Süfyân Sevrî, "Dünyada zühd, kasrı emeldir. Kuru ekmek yemek veya aba giymek zühd değildir." demiştir. (Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, s. 114.); Abdülkadir Geylânî, "Dünyayı kalbinden çıkar, ister onu elinde tut, ister cebine koy sana zarar vermez." demiştir. (Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 175.)

²⁰ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, s. 166.

²¹ Zühd hakkında bilgi edinmek, zühdle ilgili kaynaklar ve Hiz. Peygamber'in zühdü ile ilgili hadisler için bkz. Yıldırım, Ahmet, Yıldırım, Ahmet, "Hadis Edebiyatında Zühd Literatürü ve Zühdle İlgili Rivayetlerin İncelenmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Yıl: 2008/1, Sayı: 20, s. 120, 123. 130.

²² Serrâc, *el-Luma*, s. 97.

²³ Ahmed, Ebû Abdillâh İbn Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, I-VI, Mısır ts., I, 359.

Resûlullah, bu ikisinin içinde öldü” dediğini rivayet etmiştir.²⁴ Hz. Âişe, “Resûlullah’ın yatağının, lifle doldurulmuş bir yatak olduğunu”²⁵ haber vermiştir.

Hız. Ömer, sade bir hayat yaşayan Hız. Peygamber’in sahip olduğu mülkiyeti; “Sırtında bir ihram, üzerinde deri yastık bulunan çıplak bir sedir, bir avuç yulaf, bir su kabı ve namaz kılacağı bir post,”²⁶ olarak belirtmiştir. Bu manzara, herhangi bir kimsenin değil, bir devlet reisinin evinin ve servetinin manzarasıdır. Ebû Hureyre’nin, “Peygamber, dünyadan ayrılana kadar, üç gün üst üste buğday ekmeğini doya doya yememiştir.”²⁷ sözü, zikredilen manzara ile örtüşmektedir. Kızı Fatıma’nın aktardığı şu hadise de, Ebû Hureyre’nin rivayeti ile uyuşmakta ve Hız. Peygamber’in zühdü yaşantısını haber vermektedir: Bir gün Hız. Fatıma, bir ekmeğin parçasını alıp Hız. Peygamber’in yanına gelir. Hız. Peygamber: “*Ey Fatıma bu nedir?*” diye sorduğunda Fatıma: “Bir ekmeğin pişirdim ve sensiz yiyemedim.” diye cevap verir. Hız. Peygamber: “*Ey Fatıma! Üç gündür beri babanın ağzına girecek yemek, bu getirdiğin ekmeğindir.*”²⁸ der.

Hız. Peygamber’in, az yemesi ve az eşyaya sahip olması, yeterli parasının olmamasından değil, yaşayış felsefesinden kaynaklanmaktadır. Hız. Peygamber, “*İnsana belini doğrultacak birkaç lokma yetiştir. Eğer bu derece yapamazsa, karnının üçte birini yemeğe, üçte birini içeceğe ve üçte birini de teneffüs etmeye ayırsın.*”²⁹ “*Âdemoğlu, karnından daha fena bir kap doldurmamıştır.*”³⁰ diyerek, az yemeyi, hem hayat felsefesi olarak, hem de sağlıklı yaşam reçetesi olarak ortaya koymuştur.

Az yemek, az konuşmak ve az uyumak, tasavvufta, riyazetin esaslarından olup, nefse hâkim olmanın yoludur. Yahya b. Muaz (ö. 258/871), çok yemenin, şehveti artırarak nefse hizmet ettiğini; az yemenin ise, nefsi eğiterek terbiye ettiğini şu sözlerle izah etmiştir: “Kişi karnını aç bırakıp, boğazını tutarak, nefsinin açlık ve susuzlukla riyazete alırsa, bütün uzuvlar kurur; açlık ateşi yanar ve şeytan, değil onun yanına yaklaşmak, gölgesinden bile kaçır. Ama

²⁴ Abdullah İbn Mübârek el-Mervezî, *ez-Zühd ver’regaik*, thk. Ahmed Ferid, Dâru’l-meâric, Riyad 1415/1995, s. 30; Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Cu’fî, *Sahîhu’l-Buhârî*, I-VII, Beyrût 1410/1990, Rikâk, 11; Müslim, Ebû’l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü’rî, *Sahîhu Müslim*, I-V, Beyrût ts., Zühd, 18.

²⁵ Abdullah İbn Mübârek, *age.*, s. 30; Buhârî, Rikâk, 11; Müslim, Libâs, 14.

²⁶ Müslim, Talak, 30.

²⁷ Müslim, Zühd, 32, 33.

²⁸ Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, s. 140.

²⁹ Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Süre, *Sünenu’t-Tirmizî*, I-V, Beyrût ts., Zühd, 47; Ahmed, *Müsned*, I-VI, Mısır ts., IV, 132.

³⁰ Tirmizî, Zühd, 47; Ahmed Ebû Abdillâh İbn Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, Dâru’l-hadis, I-VIII, Kahire 1416/1995, IV, 132.

karnını doyurup, boğazını iştah ettiği Şeyleri tatmada kendi hâline bırakırsa, kötölüğe alet olacak uzuvlarını yeşertmiş ve Őeytana imkân hazırlamış olur.”³¹

Hız. Peygamber, Allah'ın, “Eğer öğüt fayda verirse öğüt ver.”³² emrine uygun olarak gerektiği yerde, gerektiği kadar konuşmuş ve “*Kim Allah'a ve ahirete inanıyorsa ya hayır söylesin ya da sussun.*”³³ diyerek de, az konuşmayı tavsiye etmiştir. Onun geceleri kalkıp ibadet ettiği ve az uyuduğu da bilinmektedir. Tasavvufta, nefle mücahedenin yöntemi olan az yemenin, az uyanmanın ve az konuşmanın, Hız. Peygamber'in yaşantısında hayat felsefesi olarak mevcut olduğu görölmektedir.

Hız. Muhammed'e, peygamberlik davasından vaz geçmesi için, mal, makam ve kadın gibi her türlü dünya metai teklif edilmiş, fakat o, “*Bir elime dünyayı, bir elime de güneşi koysanız yine de davamdan vazgeçmem.*”³⁴ diyerek tüm teklifleri reddetmiştir. Daha sonraki süreçte, davasından vazgeçmesi için kendisine teklif götüren ve karşısında olan pek çok kişi onun tarafına geçerek hayatları pahasına onunla birlikte mücadele etmişlerdir. Bu sonuç, Hız. Peygamber'in dünya metaina değer vermemesinin ve yüksek ahlâkî davranışlarının neticesidir. Marûf Kerhî (ö. 200/816), tasavvufu, “Hakikatleri (Hakk'a ait Şeyleri) almak ve halkın elinde bulunanlardan ümit kesmek”³⁵ olarak tanımlanmıştır. Tasavvufun tanımına konu olan bu temel prensibin, Hız. Peygamber'in yaşayışında yer aldığu görölmektedir.

Hız. Peygamber, yanına gelerek, “Bana öyle bir amel söyle ki, onu işlediğim zaman Hak da halk da beni sevsin.” diyen kimseye, “*Dünyaya karşı zâhid ol ki Allah seni sevsin, insanların ellerindekine karşı zâhid ol ki halk seni sevsin.*”³⁶ diyerek cevap vermiştir. Hız. Peygamber'in, tasavvufun temel prensibi olan zühdü, Hakk'ın da halkın da sevgisine ulaşma vesilesi olarak gördüğu ve tavsiye ettiği anlaşılmaktadır.³⁷

³¹ Sühreverdî Şihabüddin, *Avârifü'l-meârif*, Çev. Yahya Pakiş-Dilaver Selvi, İstanbul 1988, 309.

³² A'lâ, 87/9.

³³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 184.

³⁴ İbn Hişâm, Ebü Muhammed Abdülmelik b. Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafâ es-Sekkâ ve diğerleri, I-II, Mektebetü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, Kahire 1955, I, 266; Makdisî, Ebü Nasr el-Mutahhar b. Tâhir, *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*, I-VI, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire ts., IV, 147, 148; Beyhakî, Ebü Bekr Ahmed b. Hüseyin, *Delâilü'n-nübüvve ve marifetü ahvâli sâhibi'ř-şeria*, nşr. Abdülmuti Kal'acı, I-VII, Dâru'l-kütübi'l-ilmiiyye-Dâru'r-reyyân, Beyrut 1988, II, 290; Süheylî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh, *er-Ravzû'l-ünüf fi şerhi's-Sireti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, nşr. Abdurrahman el-Vekîl, I-VII, Dâru'l-kütübi'l-İslâmiyye, Kahire 1967-1990, III, 52; İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ali b. Muhammed el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ebü'l-Fidâ Abdillâh el-Kâdî-Muhammed Yûsuf ed-Dekkâk, I-XI, Dâru'l-kütübi'l-ilmiiyye, Beyrut 1987-2003, I, 587.

³⁵ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, s. 280.

³⁶ İbn Mâce, *Sünen*, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, Zühd, 1. no: 4102.

³⁷ Bkz. Gökcan, M. Mansur, *Temel Ahlâkî Prensipleriyle Tasavvuf*, Harf Eğitim Yayıncılığı, Ankara 2017, s. 56.

Hız. Peygamber'in Yaşantısındaki Diğer Tasavvufî Unsurlar

Hız. Peygamber'in yaşantısı incelendiğinde, onun hayatındaki tasavvufî unsurların sadece zühdden ibaret olmadığı, diğer pek çok tasavvufî unsurun da onun yaşantısında bulunduğu görülür. Tasavvufun omurgasını oluşturan makamlara, hallere ve diğer konulara göz atıldığında, Hız. Peygamber'in yaşantısındaki pek çok örneğin ve sözün buralarda yer aldığı, sūfilere halinin ve yaşayış felsefesinin, Hız. Peygamber'in haline ve yaşantısına benzediği müşahede edilir. Bu durum, Hız. Peygamber'in tasavvufa kaynaklık ettiğini ve sūfilere örnek olduğunu da ortaya koyar.

Kara, Hız. Peygamber'in sünnetinin, tasavvuf istilahlara tesir ettiğini söyleyerek bunlardan; Ashab-ı Suffa, silsile, zikir, salât-u selam, tebettül, ih-san, fenâ fir-resûl, keramet, hakikat-ı Muhammediye ve hatm-ı velâyet istilahlarını açıklamıştır.³⁸

Ali el-Kârî (1014/1605), İbn İshak'ın rivayetine dayanarak Hız. Muhammed'in, Peygamber olmadan önce her yılın bir ayını Hıra mağarasında Allah'a ibadetle geçirdiğini söylemiş ve onun, peygamberlikten önceki ibadetleri hakkında şu bilgileri vermiştir: "Resulullah, batınî ibadetler yapardı. Kalbî zikir, Allah'ın sıfatları, âfakî ve enfüsî yaratılışlar hakkında tefekkür, güzel ahlak, zayıflara acıma, fakire şefkat, düşmanların cevrine katlanma, belaya sabır, nimetlere şükür, kazaya rıza, tafvîz ve tevekkül, O'na dayanma, fenâ ve bekâ'da temekkün gibi ibadetler ki, bunlar velilerin ve seçkinlerin son hâlleridir. Bundan dolayıdır ki, peygamberlerin bidayeti, velilerin nihayetidir denilmiştir."³⁹

Serrâc, Hız. Peygamber'in şu sıfatlara sahip olduğunu söylemiştir: "Hayâ, sehâ, tevekkül, rıza, zikir, şükür, hilm, sabr, afv, acıma, merhamet, müsâmaha, vakar, kendine güven, şecaat, rıfk, ihlas, sıdk, zühd, kanaat, huşû, haşyet, heybet, havf, recâ cihad ve mücâhede."⁴⁰

Hız. Peygamber'in yaşantısında, tasavvufî istilahlara bir kısmı, lafız olarak aynen yer alırken (tevekkül gibi), bir kısmı da anlam olarak yer almıştır (halvet gibi). Serrâc'ın ve Ali el-Kârî'nin, Hız. Peygamber'in özellikleri olarak belirttikleri şeylerin hepsinin tasavvufu yeri vardır. Bu maddeleri daha da çoğaltmak mümkündür. Makale boyutunu aşmamak için, bu özelliklerden ancak bir kısmını vererek konumuzu işleyeceğiz.

³⁸ Kara, "Hız. Peygamber'in Tasavvufî Düşüncedeki yeri.", s. 232; Hız. Peygamber'in Tasavvufu Örnek Teşkil Etmesi konusunda bkz. Şimşek, Halil İbrahim, "Tasavvufî Düşüncede Hız. Muhammed Algısı.", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Çorum 2002, cilt: 11, sayı: 21, s. 42.

³⁹ Ali ibn Sultân Muhammed el-Kârî, *Cem'ul-vesâil fi şerhi's-şemâil*, Şerh. Şeyh Abdurrauf el-Münâvî, I-II, Mısır 1318/1900, II, s. 65.

⁴⁰ Serrâc, *el-Luma*, s. 94.

1. Halvet

Halvet kelimesi, hiçbir Şeyin ve hiçbir kimsenin bulunmadığı ve kişinin yalnız başına kaldığı yer anlamındadır. Mutasavvıflar, Allah'a kulluk etmek için bu yerlerde yalnız kalırlar.⁴¹ Halvet, belirli bir süre, halktan ayrılarak ibadetlerde yoğunlaşmak üzere bir yerde bulunmaktır. Mekkî (ö. 386/996), halvetin, kalbin halktan boşaltılmasına, düşüncenin Allah'ın emrinde toplanmasına ve azmin kuvvetlenmesine sebep olduğunu söylemiştir. Gözün, kalbin kapısı olduğunu, kalbi bozacak Şeylerin kalbe buradan gireceğini ve kalbi bozacağını; halvetin ise, kalbi uhrevî düşüncelere yönlendireceğini belirtmiştir.⁴² Belirli bir süre halktan ayrılarak kalbin güçlenmesi ve Allah'a teveccüh için yoğunlaşması, zikir, tefekkür, oruç ve namazla geçirilen halvet sayesinde mümkün olabilmektedir.

Hız. Aişe, Hız. Peygamber'in, yalnızlığı sevdiğini, peygamber olmadan önce bile halvette kalarak geceler boyunca ibadet ve tefekkür ettiğini haber vermiştir. Ona ilk vahiy de, Hıra mağarasında halvette bulunduğu bir sırada gelmiştir.⁴³ Hız. Muhammed'in, peygamber olmadan önce her sene, bir ay Hıra dağına çıkararak orada ibadet ettiği kaynaklarda belirtilmiştir.⁴⁴ Halvetin süresinin kırk gün olması; Hız. Musa'nın vahiy almadan önce Tûr-i Sina'daki bekleme süresi⁴⁵ ve Hız. Muhammed'in Peygamber olmadan önce yılda bir ay Hıra mağarasında kalması⁴⁶ ile ilişkilidir.

Hız. Muhammed'in, Hıra mağarasında, halktan ayrı kalarak ibadet ve tefekkürle meşgul olması ve Ramazan ayındaki itikâfı, tasavvufta "**halvet**" olarak isimlendirilmektedir. Kendi başına kalarak, tefekkür ve ibadetlerle Allah'a yaklaşması, tasavvufta, "**kurb**" olarak; halvet anında, halktan ve her Şeyden ilgi ve alakayı kesmesi de "**fenâ**" olarak isimlendirilmektedir. Tamamen Allah'a yönelip, konsantre olması, "**Hakk'a teveccüh**" olarak; Allah'a kavuşması ve O'nunla olması, "**vuslat ve cem**" olarak isimlendirilmektedir. Bu durum, halvet, kurb, fenâ, teveccüh, vuslat ve cem gibi tasavvufî unsurların, kavram olarak olmasa da, anlam olarak Hız. Peygamber'in yaşantısında mevcut olduğunu ve ondan kaynaklandığını göstermektedir.

⁴¹ İbn Manzûr, *age.*, II, s. 1254, 1255; Ahmed el-Âyid ve diğerleri, *age.*, s. 422.

⁴² Mekkî, Ebû Talib, *Kûtu'l-kulûb*, Dâru Sâdır, I-II, Kahire 1310/1892, I, s. 97.

⁴³ Buhârî, *Bed'ü'l-vahy*, 1.

⁴⁴ Ebû Abdullah Muhammed b. İşhak b. Yesar, *Siyer*, İstanbul 1991, s. 176.

⁴⁵ A'râf, 7/142.

⁴⁶ Buhârî, *İtikâf*, 1.

2. Cem

Cem kelimesi, birbirinden ayrılmış şeyleri bir araya getirmek ve toplamak demektir.⁴⁷ Fark kelimesi ise, ayırmak ve temyiz etmek demektir.⁴⁸ Cem, Hakk'ı görmek; fark ise halkı görmek demektir. Cem'u'l-cem, Hakk'ı, halksız müşahede etmek, yani sadece Allah'ı görmektir. Sâlikin ne kendisini ne de halkı görmemesi, sadece Allah'ı görmesidir.⁴⁹

Kuşeyrî (ö. 465/1072), cem ve fark halini şu şekilde açıklamıştır: “Tefrika, ağıyârı/mâsivayı Allah'a ait olarak görmektir. Cem, ağıyârı, Allah ile görmektir. Cem'u'l-cem, Allah'ın dışındaki bütün eşya ile ilgili hisleri kaybetmektir. Kul, halkı görmekten alikonulmuştur. Cem, gaybet hali, fark ise sahv halidir. Kul için her iki halin de olması gerekir. Çünkü tefrika halinde olmayan kimse'nin kulluk hali olmaz. Cem halinde olmayan kimse de marifet sahibi olmaz. Cem'u'l-cem halinden sonra fark-ı sâni diye isimlendirilen bir hal vardır ki, bu halde kul farzları eda etmesi için sahv haline iade edilir.”⁵⁰

Fark, sahv halidir. Cem ise gaybet halidir. Kul, fark halinde ibadetlerini ve diğer kulluk görevlerini yapabilmektedir. Fakat gaybet halinde bu nasıl gerçekleşecektir? Gaybet hali geçici bir süredir. Kul bu süre içinde dahi farzları eda etmekten mahrum kalmamakta ve kısa bir süre sahv haline döndürülmekte sonra yine gaybet hali devam etmektedir. Fark-ı sâni, bu sorunun çözümlü olarak görünmektedir.

Kuşeyrî, fark-ı sâni'nin cem'u'l-cemden sonra olduğunu söylerken; Kâşânî (ö. 736/1335), bu fark halinin, cem'u'l-cem halinde olduğunu belirtmiştir. Kâşânî, cem'u'l-cem de, halkın, Hak ile kâim olarak görüldüğünü, bunun da, cemden sonra fark olarak da isimlendirildiğini söylemiş ve fark, vahdette kesretin; kesrette de vahdetin görülmesidir.⁵¹ demiştir.

Hucvirî (ö. 465/1072), cemi, Hz. Peygamber örneği ile açıklamaktadır: Hakk'tan olan muhabbet, kul üzerinde hâkimiyet kurar. Bu sevginin galebesi ve ifradı ile akıl ve beşerî tabiat onu taşıyamaz hale gelir. Kul iradesi ile kazanma derecesinden düşer. O zaman, bu dereceye cem adı verilir. Hz. Peygamber, istiğrak ve galebe halindeyken ondan fiil meydana gelmiş, fakat Allah, fiili Peygamber'e nispet etmemiş, amelin ona ait olduğunu reddetmiş ve “Her ne kadar senin fiilin olduğuna delalet varsa da, o benim fiilimdir, senin

⁴⁷ İbn Manzûr, *age.*, I, s. 678.

⁴⁸ Ahmed el-Âyid ve diğerleri, *age.*, s. 929.

⁴⁹ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet yayınları, İstanbul 1991, s. 172.

⁵⁰ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, s. 65, 66.

⁵¹ Kâşânî, Kemâlüddîn Abdürrezzâk b. Ebî'l-Ganâim Muhammed, *İstîlâhâtü's-sûfiyye*, thk. Muhammed Kemâl İbrâhim Cağfer, el-heyetü'l-Mısriyye, Kâhire 2008, s. 41, 136.

değil." demiştir. "Attığın zaman sen atmadın, lakin Allah attı."⁵² ayeti, "Ey Muhammed! Avcundaki toprağı dūřmanın yüzüne attığın zaman, onu sen atmadın, ben attım." demektir.⁵³

Hucvirî'nin açıklamaları, Hiz. Peygamber'in cem halinde bulunduğunu, istiğrak halinde gaybete girdiğini, yani kendisini kaybettiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, tasavvuftaki "**cem ve istiğrak**" halinin, Hiz. Peygamber'in yaşantısında mevcut olduğunu göstermektedir.

3. Vecd

Vecd, bulmak, ulaşmak, sevinmek, üzölmek ve zengin olmak anlamlarına gelmektedir.⁵⁴ Vecd, kulun kastı ve çabası olmadan kalbine tesadüf eden bir histir. Vecd, daha çok kendinden geçme ve istiğrak manasına kullanılmaktadır.⁵⁵ Serrâc, vecdin Allah'tan gelen mükâşefe ve ilhamlar olduğunu aktararak vecd halinde olan kimsenin önce sakin haldeyken sonra hareketlendiğini, hırıltılı sesler çıkartarak derin derin nefes aldığını söylemiş ve "*Onlar öyle kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer.*"⁵⁶ ayetini de buna örnek vermiştir. "*Rablerinden korkanların, bu kitabın etkisinden tüyleri ürperir.*"⁵⁷ ayetinde anlatılan durumun vecd ehlinin sıfatlarından olduğunu belirtmiştir. Ayetteki, korkmak ve ürpermek anlamında olan "vecel" in vecd ehlinin sıfatı olduğunu söylemiştir. Hiz. Peygamber'e, "*Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlara şahit olarak gösterdiğimiz zaman, bakalım onların hâli nice olacak?*"⁵⁸ ayeti okuduğunda şiddetle sarsılmasını da vecde örnek göstermiştir.⁵⁹

Hiz. Muhammed'in, vahiy geldiği zaman normal hâlinin dışına çıkarak, terleyip titrediği ve Hiz. Hatice'ye kendisini örtmesini söylediği;⁶⁰ Hiz. Âişe'nin, soğuk bir günde vahiy gelmesine rağmen Hiz. Peygamber'in terlediğini ifade etmesi,⁶¹ kaynaklarda yer almaktadır. Hiz. Peygamber'in vahiy esnasındaki bu hâli, tasavvufta "vecd" olarak isimlendirilmektedir.

⁵² Enfal, 8/17.

⁵³ Hucvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, trc. İsa'd Abdülhâdi Gandil, Dâru'n-nehdetü'l-ğarbiyye, Beyrut 1980, 495, s. 496.

⁵⁴ Ahmed el-Âyid ve diğerleri, *age.*, s. 1290, 1291.

⁵⁵ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 514, 515.

⁵⁶ Hac, 22/35.

⁵⁷ Zümer, 39/23.

⁵⁸ Nisâ, 4/41.

⁵⁹ Serrâc, *el-Lûma*, s. 263, 264; Buhârî, Tefsir, 9.

⁶⁰ Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.

⁶¹ Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1; Müslim, Fezâil, 86, 87.

4. Gaybî Bilgi/Keşf ve İlham

Keşf kelimesi, açmak, bir şeyin üzerindeki örtüyü kaldırmak;⁶² perde-nin arkasındaki gaybî hususlara yaşayarak vâkıf olmak anlamlarındadır. Keşf, ilham anlamına da gelmektedir. Keşf ve ilham, doğrudan Allah'tan alınan bilgidir. İbn Arabî'ye göre, veliler keşfe dayanan bilgileri, peygambere vahiy getiren meleğin aldığı kaynaktan doğrudan alırlar ve bazı keşifler kesin bilgi verir.⁶³

Bu açıklamalardan, keşf ve ilhamın, velilerin fiillerinden olduğu; Peygamberlere verilen bilgilerin ise vahye dayandığı anlaşılmaktadır. Fakat bu ifade, peygamberlerin, ilham sahibi olamayacağı anlamına da gelmemektedir. Peygamberlerin bütün fiillerinin vahiy olduğunu söylemek, onları beşer olmaksızın çıkarır. İnsanların ilham aldığı kabul edilirse, Peygamberlerin vahiy aldıkları gibi, bir beşer olarak ilham alabilecekleri de düşünülebilir.⁶⁴

"Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı. And olsun o, Rabbi'nin en güzel ayetlerinden bir kısmını gördü."⁶⁵ ayetinde, Hz. Peygamber'in, Miraçta kimse-nin ulaşamayacağı bir noktaya ulaştığı, Allah'ın huzuruna çıktığı ve gaipten olan birçok şeyi gördüğü ifade edilmektedir. Hz. Peygamber'in, Miraç dönüşünde kendisine inanmayan ve Mescid-i Aksa ile ilgili sorular soran müşriklerle, gözünün önüne gelen Mescid-i Aksa'ya bakarak cevap vermesi,⁶⁶ tasavvufta keşf ve ilham olarak ifade edilmiştir. Bu durum, tasavvuftaki, gaybî bilgi, keşf ve ilham gibi hususların Hz. Peygamber'in yaşantısında mevcut olduğunu ortaya koymaktadır.⁶⁷

Hz. Peygamber, "Ümmetlerin mükellemleri ve muhaddesleri (ilham alanları) vardır. Bu ümmet içinde de var ise o da Ömer'dir."⁶⁸ diyerek onun keşf ve ilham sahibi olduğuna işaret etmiştir. Hz. Peygamber'in, Hz. Ömer'in

⁶² Ahmed el-Âyid ve diğerleri, *age.*, s. 1043.

⁶³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 286; keşf konusu için bkz. Türer, Osman, "Hz. Peygamber'in Şahsiyeti ve Vasıflarına Tasavvufun Yaklaşımı.", *Hiz. Peygamber'in Nübüvvetinin Süresi ve Kapsamı Çalıştay Bildirileri ve Müzakere Metinleri*, Gaziantep 2015, s. 223.

⁶⁴ Hz. Peygamber'in, bir melek olmadığı, hatta Peygamberlikten önce bir kul olduğu konusunda detaylı bilgi için bkz. Yıldırım, Ahmet, "Peygamber-Sahabe İlişkisi Bağlamında Tasavvufî Düşünce ve Yorumlarda Şeyh-Mürîd İlişkisi", *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları*, Yıl 3 Sayı 1 Mayıs 2010, s. 6.

⁶⁵ Necm, 53/17-18.

⁶⁶ Buhârî, Fezâilü's-sahabe, 70, Tefsir, 200; Müslim, İman, 276, 278.

⁶⁷ Bkz. Erkaya, Mahmud Esad, "Tarikatların Teşekkülü Öncesi Dönemde Kur'ân Kaynaklı Tasavvuf Kavramları", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2015, cilt: XV, sayı: 3, s. 143.

⁶⁸ Buhârî; Fezâil, 6.

keşf ve ilham sahibi olduğunu kabul etmesi, başka kimselerin de keşf ve ilham sahibi olabileceğini göstermektedir.⁶⁹

5. Riyazet

Riyazet kelimesi, eğitmek, itaat ettirmek anlamındadır. Vücut eğitimi anlamına geldiği gibi ruhî eğitim anlamına da gelmektedir. Oruç, hem ruhî hem de bedenî bir riyazettir. Ahlakın güzelleşmesi ve nefis eğitimi, şehvetten uzaklaşmak ve ibadetlere devam etmekle gerçekleşir.⁷⁰

Riyazet, tasavvufta nefis eğitimi için kullanılan önemli bir metottur. "Az yemek, az konuşmak ve az uyumakla" birlikte **nafile oruç** tutmak da riyazette önemli bir yöntemdir. Hz. Peygamber'in, aşure günü,⁷¹ her ayın üç günü,⁷² pazartesi ve perşembe günleri,⁷³ arefe günü,⁷⁴ şevval ayının altı günü⁷⁵ oruç tuttuğu ve bu günlerde oruç tutmayı tavsiye ettiği; en faziletli orucun, Davud'un (a.s.) gün aşırı tuttuğu oruç olduğu ve bundan fazlasının peygamber tarafından önerilmediği,⁷⁶ kaynaklarda yer almaktadır.

Hz. Peygamber'in, "*Namaz, benim zevkim, neşem ve sürurumdur.*"⁷⁷ dediği ve ayakları şişecek kadar çok namaz kıldığı,⁷⁸ riyalet edilmiştir. Huzeyfe b. Yaman, bir gece Hz. Peygamber'le birlikte namaz kıldığını ve onun bir rekâta ilk üç sureyi ağır ağır okuduğunu anlatmıştır.⁷⁹ Namazdan aldığı haz ve manevi zevk, Onun, farz namazların dışında bu kadar çok nafile namaz kılmasına da sebep olmuştur.

Sûfiler, hadiste ifade edildiği gibi, "Allah'a yaklaşmanın ve O'nun sevgisini kazanmanın; farzları yapıp, nafileleri artırmakla mümkün olduğuna,"⁸⁰ inandıkları için, **nafile namazları** ve oruçları artırmışlardır. Sûfilerin, ibadetle-

⁶⁹ Keşf ve marifet konusunda bkz. Kaplan, Hayri, "Bahâ Veled, Şems ve Mevlânâ'nın Râzî'ye Yönelik Eleştirileri ve Râzî'nin Sûflere / Tasavvufa Bakışı", *Tasavvuf*, Ankara 2005, sayı: 14, s. 296, 297.

⁷⁰ Ahmed el-Âyid ve diğerleri, *age.*, s. 561.

⁷¹ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, I-II, Kahire ts., Siyam, 41.

⁷² Müslim, Sıyâm, 181, 182.

⁷³ Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, I-III, Beyrût 1409/1988 Savm, 60; İbn Mâce, Sıyâm, 42.

⁷⁴ Müslim, Sıyâm, 196, 197.

⁷⁵ Müslim, Sıyâm, 204.

⁷⁶ Müslim, Sıyâm, 187-192.

⁷⁷ Abdurrezzak, Ebû Bekr Abdurrezzak b. Hemmâm b. Nâfi' el-Himyârî es-San'ânî, *Musannef*, I-XI, Beyrût 1403/1982, IV, 321; Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, *Sünenü'n-Nesâî*, I-VIII, Beyrût 1409/1988, Nisa, 1.

⁷⁸ Buhârî, Teheccüd, 6, Tefsir, 324, Rikak, 20; Müslim, Sıfâtü'l-münâfikîn, 79, 80, 81.

⁷⁹ Müslim, Müsafirîn, 203.

⁸⁰ Buhârî, Rikak, 38.

rinde yer alan çok namaz kılmanın ve çok oruç tutmanın, Hz. Peygamber'in yaşantısında mevcut olduğu görülmektedir.

6. Tevbe

Tevbe kelimesi; günden dönmek, isyandan itaate dönmek, Allah'a yönelmek,⁸¹ günahları itiraf edip pişman olmak ve günahlara dönmemeye karar vermek,⁸² anlamlarına gelmektedir. Tevbe, köklü bir değişim olup, günahla Allah'tan uzaklaşan kulun, ibadet ve itaatle tekrar O'na yaklaşmasıdır. Hasan Basrî (ö. 110/728), "fakir olduğu, bahçesi kurduğu ve erkek çocuğu olmadığı" gibi farklı sebeplerle kendisine gelen ve dua isteyen üç kişiye de "tevbe istiğfar" etmelerini söyleyerek aynı reçeteyi vermiştir.⁸³ Bu üç kişinin, içinde bulunduğu sıkıntı/hastalık farklı, ama bu hastalıklara sebep olan illet aynı olduğu için kendilerine aynı reçete verilmiştir. Bütün hastalıkların temel sebebi, Allah'tan uzaklaşmak; tedavisi ise tevbe ile Allah'a dönmek ve O'na itaat etmektir. Tevbe, firkatten, kurbiyete geçiştir.

Hz. Peygamber, "(İstemediğim şeyler) kalbimi kapladığında/meşgul ettiğinde, günde 70 kere (bazı rivayetlerde 100 kere) Allah Teâlâ'dan af dileirim."⁸⁴ demiştir. Tasavvuftaki makamlar içinde ilk sırada yer alan ve tarikata girişte ilk olarak yapılması istenen tevbe, hadisten anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber'in, gün içerisinde en çok yaptığı eylemler arasında görünmektedir.

Kuşeyrî, "Peygamber (a.s.), bir halden başka bir hale nakledilir ve hali başka bir halle değiştirilirdi. Gayb meydanlarında ve kurb makamlarında seyretilirdi. Üzerindeki elbiseler ve nurlar değiştirilirdi."⁸⁵ diyerek Hz. Peygamber'in, daha önce içinde bulunduğu halden tevbe ettiğini ifade etmiştir.

Gazâlî (ö. 505/1111), Hz. Peygamber'in, günde yüz defa tevbe etmesindeki maksadı şu şekilde açıklamıştır: "Hz. Peygamber, bir dereceye eriştiği zaman, eski dereceler onun nazarında basit görüldüğü için, o derecelerden tevbe ve istiğfar ederdi. Onun işi, terakki ve yükselmektir. Peygamberlerin ve velilerin yolu, yarın hasret ve nedamet çekmemek için, ibadet yapabildikleri zamanın bir dakikasını bile kaçırmamaktır."⁸⁶ Hz. Peygamber'in, geçmiş ve

⁸¹ İbn Manzûr, *age.*, I, s. 454.

⁸² Ahmed el-Âyid ve diğerleri, *age.*, s. 215; Bkz. Erkaya, Mahmut Esad, *Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları*, Otto Yayınevi, Ankara 2017, s. 122.

⁸³ Mevdûdî, Ebu'l Al'â, *Tefhimu'l-Kur'ân*, çev. Yusuf Karaca ve diğerleri, İstanbul 1991, s. 473.

⁸⁴ Müslim, Ebü'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, I-V, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru lhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, Kahire 1991, Zikr 41.

⁸⁵ Kuşeyrî, Abdülkerim, *el-Cevâhiru'l-mensûre*, trc. ve thk. Mehmet Mansur Gökcan, Harf Eğitim Yayıncılığı, Ankara 2017, s. 9.

⁸⁶ Gazâlî, *Kimyâ-yı Saâdet*, Çev. Mehmed A. Müftüoğlu, İstanbul 1981, s. 525; Gazâlî'nin açıklamaları, Kuşeyrî'nin açıklamaları ile örtüşmektedir. Bu durum, Gazâlî'nin, Kuşeyrî'den etkilenmiş olabileceğini göstermektedir. Gazâlî'nin, hocalarından, el-Cüveynî (ö. 478/1085) ve el-

gelecek günahları bağışlandığı,⁸⁷ cennetteki en güzel makamlar kendisi için hazırlandığı halde⁸⁸ tevbe etmesi, Allah'ın daha fazlasına layık olduğunu bildiği için; yaptığı ibadetleri ve zikirleri yeterli görmemesinden, ümmetine örnek olma düşüncesinden, hedeflerini ve tebliğ vazifesini gerçekleştirememesi endişesindedir.

Tasavvufta, tevbenin, ilk makam olması, tarikatlara girerken tevbe alınması ve zikirlerde tevbe yer verilmesi; sûfîlerin, Hz. Peygamber'i örnek almalarından ve onun tevbesine göre, ne kadar az tevbe ettiklerinin farkında olmalarından kaynaklanmaktadır.

7. Tevekkül

Tevekkül kelimesi, işi başkasının yapmasını kabullenmek, bir işte aciziyet gösterip başkasına güvenmek ve Allah'a teslim olmak⁸⁹ anlamlarına gelmektedir. Vekil, Allah'ın isimlerinden olup "kulların rızkını üstlenen" demektir. Mütevekkil ise, kendi rızkı ve işleri konusunda Allah'ı yeterli gören ve O'ndan başkasına güvenmeyen kimse demektir.⁹⁰ Şakik Belhî (ö. 194/810), "Bir kimseyi tanımak isterseniz, Hakk'ın kendisine vaat ettiğine mi yoksa halkın kendisine vaat ettiğine mi yürekte inandığına bakınız."⁹¹ diyerek tevekkül, "Allah'ın vadine mutlak güven ve teslimiyet" olarak algılamıştır.

Tevekkül, Allah'a tam bir güveni gerektirir. Başkasına güvenmek, Allah'a güvenmemek demektir. Mekkî, Tevrat'ta, "Kendisi gibi bir mahlûka güvenen lanetlenmiştir." diye yazıldığını belirttiikten sonra, "Falan kimse olmasa helak olmuştum. Şöyle olmasa, bu iş böyle olmazdı." şeklindeki sözlerin şirk olarak telakki edildiğini ifade etmiştir.⁹² Hz. Peygamber, "*Keşke sözünden sakın! Çünkü o, şeytanın ameline kapı açar.*"⁹³ diyerek, vasıtalara ve sebeplere değil, Allah'a güvenmek ve bel bağlamak gerektiğine dikkat çekmiştir. "*Eğer Allah'a hakkıyla tevekkül etseydiniz, karınları aç olarak gidip tok olarak dönen kuşlara rızık verdiği gibi size de rızık verirdi.*"⁹⁴ diyerek tevekkülün, kuşların rızık araması gibi, çalışıp gayret ederek rızkı Allah'tan beklemek olduğunu izah etmiştir.

Farmadî (ö. 477/1084), Kuşeyrî'nin öğrencileridir. (bkz. Uludağ, Süleyman, "Kuşeyrî," *DİA*. c. 26, s. 474.)

⁸⁷ Fetih, 48/2.

⁸⁸ Kevser, 108/1.

⁸⁹ Ahmed el-Âyid ve diğerleri, *age.*, s. 1330.

⁹⁰ İbn Manzûr, *age.*, VI, s. 4909, 4910, 4911.

⁹¹ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, s. 398.

⁹² Mekkî, *Kûtu'l-kulûb*, II, s. 4.

⁹³ Müslim, Kader, 34; İbn Mâce, Mukaddime, 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 366, 370.

⁹⁴ Tirmizî, Zühd, 33; İbn Mâce, Zühd, 14.

Sehl b. Abdullah: “Tevekkül, Nebînin halidir. Çalışıp kazanmak ise sünnetidir. Onun hali üzere bulunan, sünnetini katiyen terk etmez.”⁹⁵ demiştir. Bu ifadeden, Hz. Peygamber’in tevekkül halinde olduğu ve onun tevekkül anlayışının, çalışıp tedbir almaya dayandığı anlaşılmaktadır. Onun, “... *deveni bağla ve öyle tevekkül et.*”⁹⁶ sözünde de bu anlayışı görmek mümkündür. Bu hadislere göre tevekkül, “gereken çalışmayı yaparak ve bütün tedbirleri alarak neticenin iyi bir şekilde sonuçlanmasını Allah’tan beklemek” şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu anlayışa göre; tevekkül, tam bir teslimiyet ve güven içerisinde olmayı ve gereken çabayı göstermeyi gerektirir. Tasavvufta bir makam olan tevekkülün, örnek verilen hadislerde görüldüğü üzere, Hz. Peygamber’in yaşantısında daima yer aldığı anlaşılmaktadır.

8. Kanaat

Kanaat kelimesi, verilene razı olmak ve onu kabul etmek demektir.⁹⁷ Kanaat sahibi, az kazandığında, isyan etmez. Çok kazandığında da azgınlık göstermez. Her iki durumda da rıza ve şükür halinde olur. Kanaat sahibi, hırs ve tamahtan uzak durur. Kısmetine razı olarak azla yetinir ve “kendi yağında kavrulur.”

Mekkî, Ma’ruf el-Kerhî’nin, ancak ihtiyaç anında sebeplere başvurduğunu, kendisi için zaruri olan miktarı aldığını ve mal biriktirmediğini söylemiştir. Mekkî, onun emelinin kısa (kasru’l-emel) olduğunu, bir namaz vaktinden diğer namaz vaktine kadar yaşayacağını düşünmediğini, öğle namazını kıldırdıktan sonra komşularına, “İkinci namazını kıldıracak birini bulun.” dediğini belirtmiştir.⁹⁸ Sadece az ile yetinmek değil, kasru’l-emel de, sûfiler tarafından kanaat olarak kabul edilmiştir.⁹⁹ Muhâsibî (ö.243/857), ölümün ansızın geleceğini idrak eden ve ölüm hakkında bilgisi artan kimsenin, emelini kısa tutacağını (kasrı emel), ölümü gözetleyeceğini ve onun için hazırlık yapacağını, ruhun sahibi, ruhunu almadan önce hayır işlerinde yarışacağını söylemiştir.¹⁰⁰

Kuşeyrî, “Kul, haline şükrederek, sabrederek ve Allah’ın takdir ettiği rızka razı olarak kanaat ederse, az ile yetinmesi, zengin olarak yaşamasından daha iyidir.”¹⁰¹ demiştir. Kuşeyrî’nin sözlerinden anlaşılacağı üzere; şükür, sabır ve rıza, kanaat sahibi olmanın şartları olarak tezahür etmiştir.

⁹⁵ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, s. 166.

⁹⁶ Aclûnî, İsmâil b. Muhammed el-Cerrâhî, *Keşfu'l-hafâ*, I-II, Beyrût 1405, I, 144.

⁹⁷ Ahmed el-Âyid ve diğerleri, *age.*, s. 1010.

⁹⁸ Mekkî, *Kûtu'l-kulûb*, II, s. 19.

⁹⁹ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, s. 114.

¹⁰⁰ Muhâsibî, Ebû Abdullah Hâris b. Esed, *er-Riâye li-hukûkillah*, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ, Lübnan 2010, s. 136, 137.

¹⁰¹ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, s. 115.

Hz. Peygamber, yaşantısında daima aza kanaat etmiş ve eline geçen malın fazlasını ihtiyaç sahiplerine vermiştir. Hz. Peygamber'in sahip olduğu mülkiyetin tamamı olarak zikredilen; "sirtında bir ihram, üzerinde deri yastık bulunan çıplak bir sedir, bir avuç yulaf, bir su kabı ve namaz kılacağı bir post"¹⁰² onun, kanaati benimseyen yaşantısının alametleridir. Ahmed Yesevî (ö. 562/1166), Hz. Muhammed'in, yemede, içmede ve giyimde kanaatkâr olduğunu; isyan eden ve eziyet eden ümmete karşı da şefaatkâr olduğunu şöyle dile getirmiştir:

Yalıngaç u açıkka kanâatlığ Muhammed
*Âsî câfî ümmetge şefaatlığ Muhammed*¹⁰³

Hz. Peygamber'in, "Ey Allah'ım! Muhammed ailesinin rızkını yetecek kadar kıl."¹⁰⁴ diyerek yaptığı dua, onun, ihtiyacından fazlasını istemediğini göstermektedir. Bu söz, aynı zamanda onun kanaat anlayışını da ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber, "Cennet, yetecek kadar maişete kanaat ederek İslam'la hidayete erdirilen kimselerindir."¹⁰⁵ diyerek kanaatin neticesini açıklamış ve kanaatkâr olmaya teşvik etmiştir. Verilen örneklerden anlaşılacağı üzere, usûl-ü aşere'deki¹⁰⁶ makamlardan olan kanaat, Hz. Peygamber'in hayatının tamamında bir yaşam stratejisi olarak yer almıştır.

9. Zikir

Zikir kelimesi, dil ile söylemek, hatırlamak, hafızada tutmak/ unutmamak,¹⁰⁷ övmek ve şükretmek¹⁰⁸ anlamlarına gelmektedir. Allah'ın adını ve tevhid içeren sözleri dil ile söylemek zikirdir. Zikir denildiği zaman genellikle akla gelen bu tür tesbihatlardır. Bunun dışında, Allah'ı hatırlatan her şey de zikirdir. Kur'an okumak, namaz, oruç ve hac gibi ibadetler yapmak, Allah'ı hatırlattığı için zikirdir. Günlük hayatta, daima tesbihatta bulunmak veya ibadet halinde bulunmak mümkün değildir. Günlük işleri yaparken, Allah'ın kendisini gördüğünün ve murakabe ettiğinin şuurunda olarak her ne iş yapıyorsa en iyi şekilde yapmaya çalışmak (ihsan) da zikirdir. Bu şekilde Allah'ı unutmamak, sürekli zikirdir. Sehl b. Abdullah'ın, "Allah'ı unutmaktan daha büyük bir günah

¹⁰² Müslim, *Sahîhu Müslim*, Talak, 30.

¹⁰³ Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Sadeleştiren Ahmed Eğilmez Rıdvanoğlu, Sağlam yayınevi, İstanbul 2016, s. 202.

¹⁰⁴ İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Bustî, *Sahîhu İbn Hibbân*, I-XVIII, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1993, 14, 254.

¹⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *ez-Zühd*, 11.

¹⁰⁶ "Usûl-ü aşere," Necmüddin Kübra'ya dayanılarak, çalışmamızda, tasavvufta bir makam olarak değerlendirilmiştir.

¹⁰⁷ İbn Manzûr, *age.*, III, s. 1507.

¹⁰⁸ Ahmed el-Âyid ve diğerleri, *age.*, s. 483.

bilmiyorum.”¹⁰⁹ sözü, günaha giden yolun, Allah’ı hatırlamakla kapandığını; Allah’ı unutmakla da açıldığını ifade etmektedir. Zikir, Allah’la olmaya ve O’nun gözleri önünde günah işlemekten utanmaya sebep olmaktadır.

Sevr mağarasında, Resûlullah’a zarar geleceği düşüncesiyle endişelenen Hz. Ebû Bekir’e, Hz. Peygamber, “*Üzülme, Allah bizimledir.*”¹¹⁰ diyerek, Allah’ın da kendisini zikreden kimselerle birlikte olacağına işaret etmiştir. Hz. Peygamber, Allah’ı zikreden kimseyi diriye, zikretmeyen kimseyi ise ölüye benzeterek,¹¹¹ Allah’ı zikredenle zikretmeyen kimsenin farkını ve değerini ortaya koymuştur.

Hz. Peygamber, “*Her şeyin bir cilası vardır; kalplerin cilası da Allah’ı anmaktır. İnsanı Allah’ın azabından en çok koruyacak şey, ancak Allah’ı zikir-dir.*” dediği zaman, “Allah yolunda cihat da mı zikirden hayırlı değil?” diye sordular. O, “*Hayır, kesilinceye kadar vuruşsa dahi.*”¹¹² diyerek, zikrin değerine dikkat çeker.

Zikir; ifade edildiği gibi, Allah’ı anmayı, O’nu hatırlatan ibadetler yapmayı ve O’nu unutmamayı kapsamaktadır. Hz. Peygamber, gün içerisinde, yaptığı tesbihatlarla, ibadetlerle, tebliğ faaliyetleriyle ve diğer eylemleriyle sürekli zikir halindedir. Tasavvufun temel prensiplerinden olan ve sûfîlerin, çokça yaptıkları zikrin, Hz. Peygamber’in yaşantısının bir parçası olduğu anlaşılmaktadır.

10. Teveccüh

Teveccüh kelimesi, yönelmek, gitmek, kastetmek anlamlarına gelmektedir.¹¹³ Allah’a Teveccüh, tamamen Allah’a yönelmek ve O’ndan başka bir maksadın olmaması demektir. Allah’a teveccüh eden kişi, O’ndan başkasında güç ve kuvvet görmez. İsteğini sadece Allah’a iletir ve sadece O’na sığınır. Mâsivâda güç ve kuvvet görüp ona meyletmek teveccühten uzaklaşmak demektir. Cüneyd Bağdâdî, “Bir sıddık, binlerce sene Allah’a yönelip teveccüh etse, bir an dahi O’ndan yüz çevirse, kaybettiği kazandığından daha büyüktür.”¹¹⁴ diyerek, bir an bile Allah’tan başka bir şeye teveccüh etmenin tehlikesine dikkat çekmiştir.

¹⁰⁹ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, s. 225.

¹¹⁰ Tevbe, 9/40.

¹¹¹ Buhârî, Daavât, 66.

¹¹² Beyhakî, *Şuabu'l-İman*, I, 396; Münzirî, Abdül Azîm b. Abdil Kavî el-Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhîb*, I-IV, Beyrut 1417/1996, II, 254.

¹¹³ Ahmed el-Âyid ve diğerleri, *age.*, s. 1293.

¹¹⁴ Necmüddin Kübra, *Usûlu Aşere (Tasavvufî Hayat)*, Çev. Mustafa Kara, İstanbul 1996, s. 62, 63.

Hz. Peygamber, daima Allah'a teveccüh ettiği ve O'nu zikrettiği için, Allah da daima onunla beraber olmuştur.¹¹⁵ Hz. Peygamber, "*Kim sıkıntıya düşer de halini insanlara açarsa, sıkıntıdan kurtulamaz. Fakat düştüğü sıkıntıyı Allah'a havale eden kimseye Allah er veya geç bir rızık verir.*"¹¹⁶ diyerek Allah'a teveccühün faydasını ve başkasına teveccühün zararını izah etmiştir. Hz. Peygamber, "*Kim bana, hiç kimseden bir şey istemeyeceğine dair söz verirse, onun cennete girmesine kefil olurum.*"¹¹⁷ diyerek, sadece Allah'tan isteyerek O'na teveccüh etmenin kutlu akıbetini müjdelemiştir.

Kuşeyrî, "Eğer halktan ayrılıp Hakk'a yönelirseniz, dilinizle insanlardan bir şey istemeyin. Dille istemeyi terk ettiğiniz zaman kalbinizle de istemezsiniz. Kalp ile istemek, dil ile istemek gibidir."¹¹⁸ diyerek Hakk'a tam manasıyla teveccüh etmek için halktan istemeyi kalpten bile geçirmemek gerektiğine dikkat çekmiştir.

Bir bedevî Arap, Hz. Peygamber'e gelerek kendisine kısa bir nasihatle bulunmasını istemiş ve Hz. Peygamber de ona şu öğütleri vermiştir: "*Veda eden kimse gibi namaz kıl. Yarın özür dileyeceğin bir sözü söyleme. İnsanların elinde bulunan şeylerden ümidini kes.*"¹¹⁹ Bu hayatî öğütlerin sonuncusu olan "insanların elinde bulunan şeylerden ümit kesmek," insanlara değil de Allah'a teveccüh etmek demektir. İnsanlara ümit bağlayarak onlarda bir güç ve kuvvet olduğunu düşünmek ise, onlara teveccüh etmek ve Allah'tan uzaklaşmak demektir.

Hz. Peygamber'in, yukarıdaki öğütlerinde, Hakk'a teveccühün, halktan fenâ ile gerçekleşeceğine işaret ettiği görülmektedir. Bu bakımdan, Hz. Peygamber'in yaşayışında, anlam olarak yer alan teveccüh ve fenâ, tasavvufîta, kurb ve vuslatın temel şartları olarak yer almıştır.

11. Sabır

Sabır kelimesi, şikâyetçi olmaksızın sükûnetle beklemek, tahammül etmek, kendisini tutmak ve nefesine hâkim olmak¹²⁰ anlamlarına gelmektedir. Muhâsibî, "Sabır, İlâhî buyruklar karşısında kıpırdamadan durmaktır."¹²¹ diyerek, sabrın, Allah'tan gelen her şeyi, kaderin en ağır darbelerini bile olgunlukla ve sükûnetle karşılamak olduğunu ifade etmiştir. Allah Teâlâ, "*Ancak sabre-*

¹¹⁵ Tevbe, 9/40.

¹¹⁶ Tirmizi, Zühd, 18; Ebû Davud, Zekât, 28.

¹¹⁷ Ebû Dâvûd, Zekât, 1643; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 276.

¹¹⁸ Kuşeyrî, *el-Cevâhiru'l-mensûre*, s. 18.

¹¹⁹ İbn Mâce, Hikme, 15.

¹²⁰ Ahmed el-Âyid ve diğerleri, *age.*, s. 717.

¹²¹ Schimmel, *age.*, s. 115.

denlere karşılıkları hesapsız olarak verilecektir.”¹²² diyerek, sabra verilecek mükâfatın ucunu açık bırakmış ve ona bir sınır belirlememiştir. Kuşeyrî, nimetleri, zikir ve şükürle; musibetleri ise, muvâfakat ve sabırla karşılamak gerektiğini söylemiştir. Gökyüzünün gölgelediği ve yeryüzünün taşıdığı varlıkların en hayırlısı olarak nitelediği Hz. Peygamber’in, “*Cehennem ateşi, git ya mü’min! Nurun alevimi söndürüyor.*”¹²³ sözünü şu şekilde yorumlamıştır: “Mü’minin nuru, dünyada kendisiyle olan ve bela ateşini söndüren nurdur. Senin üzerindeki bu ateşi, Mevlâ’ya muvâfakatın ve sabrın söndürdü. Belâ, seni yok etmek için gelmez, fakat imanının sıhhatini araştırmak ve imtihan etmek için gelir.”¹²⁴

Sabır, sadece bela ve musibet anında olmaz. Muhâsibî, şu üç konuda sabretmek gerektiğini söylemiştir: 1. Allah’ın haramlarını işlememekte sabır. 2. Allah’ın emirlerine uymakta sabır. 3. Musibet anında sevabını Allah’tan bekleyerek sabır.¹²⁵ Süfîlerin sabır anlayışı, Hz. Peygamber’i bu üç hususta da örnek almaya dayanmaktadır.

Hz. Peygamber, “*Sabır, hadîsenin sarsıntı tesiri yaptığı ilk anda gösterilen tahammüldür.*”¹²⁶ diyerek hem sabrı tanımlamış hem de sabır göstermesi gereken zamanı belirlemiştir.

Kuşeyrî, Allah’ın, mü’min kulunu imanı miktarınca sürekli olarak imtihan ettiğini, bu bakımdan Peygamberlerin imtihanının ebdâllerin imtihanından, ebdâllerin imtihanının da velilerin imtihanından daha büyük olduğunu şu hadise dayanarak ifade etmiştir:¹²⁷ “*Biz Peygamberler topluluğu, imtihanı en şiddetli olanlarız. Sonra diğerleri ve diğerleri...*”¹²⁸ Hadiste ifade edildiği gibi, peygamberlerin en çetin imtihanlara tabi tutuldukları bilinmektedir. Hz. Muhammed, babasız dünyaya gelmiş, küçük yaşta da annesini kaybederek hem yetim hem de öksüz kalmıştır. Kavmi tarafından dışlanmış, türlü hakaretlere maruz kalmış ve memleketini terke zorlanmıştır. “Arpa ekmeği ile bile üst üste üç gün karnını doyurduğu olmamıştır.”¹²⁹ Hz. Fatıma dışındaki bütün çocuklarını eliyle toprağa vermiştir. Bu çetin imtihanlara tabi olan Hz. Peygamber’in

¹²² Zümer, 39/10.

¹²³ Taberânî, Süleymân b. Ahmed, *el-Mu’cemül-kebîr*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî, I-XXV, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire ts., XXII, 258, 259; İbn Kesîr, Ebû’l-Fidâ İsmâîl b. Ömer ed-Dîmeşkî, *Câmiu’l-mesânîd ve’s-süneni’l-hâdî li-akvâmi’s-senen*, thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş, I-XII, Dâru Hadr, Beyrut 1998, VIII, 456; Rûdânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed, *Cem’u’l-fevâid min Câmi’i’l-usûl ve Mecma’i’z-zevâid*, thk. Ebû Ali Süleymân b. Dürey, I-IV, Dâru İbn Hazm-Mektebetü İbn Kesîr, Beyrut-Kuveyt 1998, IV, 214.

¹²⁴ Kuşeyrî, *el-Cevâhiru’l-mensûre*, s. 16.

¹²⁵ Muhâsibî, Ebû Abdullah Hâris b. Esed, *Risâletü’l-müsterşidin*, tah. Selmân b. Abdülfettâh, Dâru’l-beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrut 2014, s. 234.

¹²⁶ Buhârî, Cenaiz, 32; Müslim, Cenaiz, 14.

¹²⁷ Kuşeyrî, *el-Cevâhiru’l-mensûre*, s. 24, 25.

¹²⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, LXV, 10.

¹²⁹ Müslim, Zühd, 32, 33.

herkesten daha fazla sabır gösterdiği aşikârdır. Diğer peygamberler de çeşitli musibetlerle imtihan edilmişler ve gösterdikleri sabırdan dolayı, musibetlerin kaldırılmasıyla ve çeşitli nimetlerin lütfedilmesiyle mükâfatlandırılmışlardır.

12. Murakabe

Murakabe kelimesi, denetlemek, gözetlemek, beklemek, korumak anlamlarına gelmektedir.¹³⁰ Allah, her şeyi gözetlemekte¹³¹ ve kayıt altına almaktadır.¹³² O'nun görüş alanı dışında kalan hiçbir şey yoktur. Bir kimsenin, Allah'ın kendisini gördüğünü ve takip ettirdiğini bilmesi, bu şuurla ibadetlerini ve kulluğunu devam ettirmesi murakabe halidir. Kuşeyrî, , "İhsan, sanki Allah'ı görüyormuş gibi kulluk etmelidir. Sen O'nu görmesen de O, seni görür."¹³³ ifadesinin yer aldığı Cibrîl hadisinde murakabe haline işaret olduğunu belirtmiş ve "Murakabe, kulun, Cenab-ı Hakk'ın her halükarda kendisini denetlemekte olduğunu bilmesidir." demiştir.¹³⁴ Kuşeyrî'nin ifade ettiği gibi, ihsan hali, murakabe halidir. Murakabe hali, Hz. Peygamber'in, halidir. O, her hal ve davranışıyla ümmetine örnek olduğu gibi, murakabe haliyle de onlara örnek olmuş ve tavsiyede bulunmuştur. Murakabe hali, muhasebe yaparak geçmişi değerlendirmeyi ve geleceği planlamayı da gerektirir. Hz. Peygamber: "Hesaba çekilmezden önce kendinizi hesaba çekiniz. Büyük hesaba kendinizi hazırlayınız. Çünkü dünyada kendisini hesaba çeken kimsenin hesabı kolay olur."¹³⁵ diyerek, muhasebenin bu işlevine dikkat çekmiştir.

13. Rıza

Rıza kelimesi, üstün tutmak, kabullenmek, sevmek¹³⁶ hoşnut olmak ve memnun olmak anlamlarına gelmektedir.¹³⁷ Muhâsibî, "Rıza, Allah'ın hükümlerini (şer'î) kabul etmekte; O'nun emrine teslim olmakta ve O'nun hükmü (kazası) gerçekleştiğinde iradeyi terk etmekte olur."¹³⁸ diyerek rıza gösterilecek yerler hakkında bilgi vermiştir. Rıza, tevekkül ve sabır makamlarında elde edilen tecrübeler neticesinde ulaşılan ve diğer bütün makamların da sonunda olan bir makamdır. Fudayl b. İyaz (ö. 187/803), "Rıza, mertebesinde bulunan

¹³⁰ Ahmed el-Âyid ve diğerleri, *age.*, s. 539.

¹³¹ Ahzâb, 33/52.

¹³² Kaf, 50/18.

¹³³ Buhârî, İman, 36; Müslim, İman, 1.

¹³⁴ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyrîyye*, s. 189.

¹³⁵ Tirmizî, Sıfatu'l-kıyâme, 25; İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Abdillâh b. Muhammed el-Kûfî, *Musannef*, I-VII, Riyad 1409/1988, VII, 96.

¹³⁶ Ahmed el-Âyid ve diğerleri, *age.*, 529.

¹³⁷ İbn Manzûr, *age.*, III, s. 1663.

¹³⁸ Muhâsibî, *Risâletü'l-müsterşidin*, s. 235.

kişi, bu derecenin üzerinde bir şey temenni etmez.” diyerek, sâlikin kemâlinin bu son makamla gerçekleşebileceğini ifade etmiştir.

Rıza, usûl-ü aşerenin son makamıdır. Sâlik, diğer dokuz makamı geçerek bu makama ulaşır ve böylece seyr-i sülûku tamamlar. Bu makamdaki sâlik, nefis eğitimini tamamlamış ve onu nefs-i kâmileye çevirerek manevi değerlerle donatmıştır. Nefsten, iradeden ve halktan fâni olarak Allah’a kurbiyet kesbetmiştir. Artık dünyevî nimetlerden ve zevklerden etkilenmediği gibi musibetlerden de etkilenmez hale gelmiştir. Onu etkileyen tek şey, Allah rızasıdır. Allah’tan razı olması, O’ndan gelecek her şeye de razı olmasını sağlamaktadır. Hz. Peygamber’in, “*Allah’ın Rab olduğuna razı olanlar, imanın lezzetini tatmış olurlar.*”¹³⁹ sözünden, nimet verdiğinde de musibet verdiğinde de O’nu Rab olarak kabul etmek gerektiği anlaşılmaktadır. Rabiâtül-Adeviyye (ö. 185/801), Allah’ın nimeti kadar musibeti de kendisini memnun ettiği zaman kulun rıza mertebesine ulaşacağını söylemiştir.¹⁴⁰

Doğru ve dürüst olan kimselerin cennette mükâfatlandırılacakları, Allah’ın onlardan, onların da Allah’tan razı olduğu, Kur’an’da haber verilmektedir.¹⁴¹ Peygamber olmadan önce bile doğruluktan ve dürüstlükten ayrılmadığı için “emin” lakabı ile anılan¹⁴² Hz. Muhammed, Allah’ın, kendisinden razı olduğu kimselerin başında gelmiş ve cennetin en müstesna mekânlarıyla müjdelenmiştir. O, karşılaştığı her durumda Allah’tan razı olarak ümmetine örnek olmuş ve tüm ömrünü O’nun rızasına uygun bir şekilde yaşayarak geçirmiştir.

14. Havf

Havf, korkmak, çekinmek, sakınmak, endişe etmek ve bilmek anlamlarına gelmektedir. Havf, istenilmeyen bir şeyin başa gelmesi veya sevilen bir şeyin kaybedilmesi endişesi içerisinde olmaktır. Emniyet ve güven kelimelerinin zıddıdır.¹⁴³ Havf kelimesi, Allah korkusu anlamında kullanılmaktadır. Allah korkusu, Havfullah ve haşyetullah, kelimeleriyle de ifade edilmektedir. Korku, kalpte acı ve yanma meydana getirir. Korku sebebiyle insan, bazen ağlar, bazen de bayılabilir. Korkunun azalara yayılması, azaları gûnahtan alıkoymak ve ibadetlere bağlamakla olur. Bunun için denilir ki: “Korkan, ağlayıp gözlerini silen kimse değildir. Korkan, kendisi sebebiyle ceza göreceğini bildiği günah-

¹³⁹ Müslim, İman, 56; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 208.

¹⁴⁰ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyrîyye*, s. 195.

¹⁴¹ Mâide, 5/119.

¹⁴² Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, I-II, İrfan yayıncılık, İstanbul 2003, I, s. 30.

¹⁴³ İbn. Manzûr, *age.*, II, s. 1290; Zebîdî, Ebü'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed, *Tâcu'l-arûs*, Beyrut 1986, XXIII, s. 288, 289; Abdullah Bustânî, *el-Bustân*, Beyrut 1992, s. 331; Halil Curra, *Larûs*, Paris 1973, s. 477.

ları terk edendir.”¹⁴⁴ Korkunun insan vücudunda fiziksel etkilerinin olması tabiidir. Korku sebebiyle ağlamak, titremek veya bayılmak gibi şeyler gelip geçicidir. Fakat korku, sadece duygulanmayı değil aynı zamanda eylemi de gerektirir. Ceza göreceği korkusu veya Allah'tan utanması, kişiyi, günahları terk etmeye ve ibadetlere yönelmeye sevk etmelidir. Korkmak, korkunun gereğini yapmaktır.

Ebu'l-Kâsım Hâkim'in (342/953), “Bir şeyden korkan, ondan kaçır. Allah'tan korkan ise ona kaçır.”¹⁴⁵ sözünde ifade ettiği gibi, Allah korkusu, diğer korkulardan farklı olup, sakınmaya, çekinmeye ve saygıya dayalı bir korkudur. Allah korkusu, O'ndan uzaklaşmaya değil, O'na yönelmeye ve sığınmaya sevk eden bir korkudur.

Allah korkusu, bilmek ve tanımakla da ilgilidir. Allah'tan en çok korkan kimse, O'nu en iyi tanıyan kimsedir. Kur'an'da, “Allah'tan ancak âlimlerin korkacağı.”¹⁴⁶ bildirilmektedir. “Hikmetin başının Allah korkusu olduğunu”¹⁴⁷ söyleyen Hz. Peygamber, “Allah'ı en iyi tanıyanınız ve O'ndan en çok korkanınız benim.”¹⁴⁸ diyerek, korku derecesinin, tanıma derecesine eşit olduğunu ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in hayatında yer alan havf ve marifet, tasavvufta da önemli bir yere sahiptir.

15. Recâ

Recâ, ümit etmek ve bir şeyin olmasını beklemek anlamındadır.¹⁴⁹ Ümit edilen şey, Allah'ın affı ve rahmetidir. Makamların sayısını yüz adet olarak kabul eden ve bu makamları açıklayan Herevî (ö. 481/1089), recânın faydasını, kişinin ümitsizliğe düşmemesi için ondaki korkunun bastırılması olarak ifade etmiştir.¹⁵⁰ Affedilmeyeceği korkusu, insanları günaha devam etmeye; affedileceği ümidi ise, ibadetlere yönelmeye sevk eder. Affedileceğinden emin olduğunu zannetmek ise, bir kimseyi rehavete sokarak ibadetlerden uzaklaşmaya sevk eder.

Recâ kelimesinin aynı zamanda “korkmak” anlamı da vardır.¹⁵¹ Affedileceğini ümit eden kişi, aynı zamanda, affedilmeyebileceği endişesini de ya-

¹⁴⁴ Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, I-V, Müessesetü'l-Halebî, Kahire 1387/1968, IV, s. 192, 193.

¹⁴⁵ Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 109.

¹⁴⁶ Fâtır, 35/28.

¹⁴⁷ Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, I, 421.

¹⁴⁸ Buhârî, İman, 13.

¹⁴⁹ İbn. Manzûr, *age.*, III, s. 1604.

¹⁵⁰ Herevî, Ebû İsmail Abdullah el-Ensârî, *Menâzilü's-sâirîn*, Dârul-kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1408/1988, s. 34.

¹⁵¹ Ahmed el-Âyid ve diğerleri, *age.*, s. 509.

şar. Bu durum havf ve recânın iç içe olduğunu gösterir. Mekkî, “Recâ, korkanların rahatlatma sebebidir. Bundan dolayı Araplar, recâyı havf olarak isimlendirirler. Çünkü havf ve recâ, birbirinden uzaklaştırılmayan iki vasıftır.”¹⁵² diyerek recânın hakikatine işaret etmiştir. Görüldüğü gibi, recâ, affedilmeme endişesini de içinde taşıyan bir ümittir. Kulun dengede olması ve doğru istikamette yürümesi, korku ve ümidin birlikte olmasına bağlıdır.

Recâ, içerisinde affedilmeme endişesini bulundursa da affedilme ümidinin galip unsur olduğu bir haslettir. Allah, kendisine ortak koşulmasının dışında dilediği kimsenin günahını bağışlayacağını belirterek,¹⁵³ affının ve rahmetinin genişliğini belirtmiştir. Hz. Peygamber, “Allah, *mahlûkatı yaratmadan önce kendi nefesine rahmeti gerekli görmüş ve ‘rahmetim gazabımı yenecektir’ diye yazmıştır.*”¹⁵⁴ diyerek, Allah’ın affının, azabından daha çok olacağını haber vermiştir. “*Kalbinde arpa tanesi kadar iman olan kimsenin cehennemden çıkartılacağını,*”¹⁵⁵ “*Son kelimesi lâ ilâhe illallah olan kimseyi cehennem ateşinin görmeyeceğini ve şirksiz öbür dünyaya göçen kimsenin cehennemde kalmayacağını*”¹⁵⁶ müjdelemiştir.

16. Muhabbet

Muhabbet kelimesi, sevgi anlamına gelmektedir.¹⁵⁷ Muhabbetullah da, Allah sevgisi demektir. Sâlikin içinde bulunduğu mertebenin zail olmasının caiz olduğu, fakat yol mevcut olduğu sürece muhabbetin zail olmayacağı ifade edilmiştir.¹⁵⁸ Semmûn Muhib (320/932), “Allah’a giden yolun aslı ve esası muhabbettir.”¹⁵⁹ diyerek, kurb ve vuslat için muhabbetin önemine vurgu yapmıştır. Gazâlî, “Nefsini seven insan, nasıl olur da nefsinin varlığı kendisine bağlı olan Rabbini sevmez? Güneşin harareti altında bulunan kimse, gölgeyi sevdiğinde, ister istemez gölgenin varlığını temin eden ağcı da sever.”¹⁶⁰ diyerek bütün varlıkların sebebi olan Allah’ı her şeyden daha çok sevmek gerektiğini ifade etmiştir. Beyazid Bistâmî (ö. 234/848), “Muhabbet, nefsinden olan çok şeyi az görmeyen, dostundan olan az şeyi çok görmendir.”¹⁶¹ diyerek mu-

¹⁵² Mekkî, *Kûtu’l-kulûb*, I, s. 216.

¹⁵³ Nisâ, 4/48.

¹⁵⁴ Buhârî, Tevhid, 15; Müslim, Tevbe, 14; İbn Mâce, Zühd, 35.

¹⁵⁵ Tirmizî, Deavât, 99; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 167.

¹⁵⁶ Müslim, İman, 43; Hâkim, *Müstedrek*, I, 143; Tirmizî, Cenaiz, 7.

¹⁵⁷ İbn. Manzûr, *age.*, II, s. 742.

¹⁵⁸ Hucvirî, *age.*, s. 448.

¹⁵⁹ Hucvirî, *age.*, s. 447; Schimmel, *age.*, s. 64.

¹⁶⁰ Gazâlî, *İhyâu ulûmi’-d-dîn*, IV, s. 375.

¹⁶¹ Hucvirî, *age.*, s. 452.

habbetin, "Allah'a ne kadar çok ibadet edilirse edilsin az geleceği" anlayışıyla kulluk etmeyi gerektirdiğine işaret etmiştir.

"De ki; eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabalarınız, kazandığınız mallar, kesata uğramasından korktuğunuz ticaret, hoşlandığınız meskenler, size Allah'tan, Resulünden ve Allah yolunda cihat etmekten daha sevgili ise, artık Allah emrini getirinceye kadar bekleyin. Allah, fâsıklar topluluğunu hidayete erıştirmez¹⁶²." ayetinde, Allah ve Resulünün her şeyden daha çok sevilmesine ve hiçbir şeyin bu sevgiyi gölgelememesine vurgu yapılmıştır. Habibullah lakabıyla da bilinen Hz. Peygamber, ayette ifade edildiği gibi Allah'ı her şeyden çok sevmiş ve hiçbir şeyin de Allah'la arasına girmesine müsaade etmemiştir. O, "Allah'ım, bana seni sevmeyi ve seni seveni sevmeyi, sana yaklaştıracak şeyleri sevmeyi lutfeyle. Senin sevgini, nefsimden, ailemden ve soğuk sudan daha sevgili eyle."¹⁶³ diyerek muhabbetin mahiyetini ve muhabbete ulaşmanın yolunu ümmetine öğretmiştir.

Dinî hayatın sağlıklı olması; muhabbetin sürekliliğine ve havf, recâ dengesinin gözetilmesine bağlıdır. Bu üç haslet, kulluğun dengede olmasını sağlayan birer sacayağı gibidir. Ayaklardan birinin seviyesinin farklı olması dengenin bozulmasına sebep olur.

Örneklere görüldüğü gibi, tasavvufun temel unsurlarından olan zühd ile birlikte pek çok tasavvufî unsur da Hz. Peygamber'in yaşantısında yer almıştır. Bu tespit, tasavvufun, Hz. Peygamber'in yaşantısından kaynaklandığını da ortaya koymaktadır. Sûfiler, Hz. Peygamber'in yaşantısındaki bu özellikleri kendilerine rehber edinmişler ve hayat biçimi olarak benimsemişlerdir. İmam-ı Rabbânî'nin (ö. 1034/1624) ifade ettiği gibi, "Peygamberimize zerre kadar uymak, dünyanın tüm lezzetlerinden ve ahiretin tüm nimetlerinden kat kat daha üstündür. Fazilet ve üstünlük, onun sünnetine uymaya, meziyet ise onun şeriatına/dinine tabi olmaya bağlıdır."¹⁶⁴

¹⁶² Tevbe, 9/24.

¹⁶³ Tirmizî, Deavât, 72.

¹⁶⁴ İmâm-ı Rabbânî, Ahmed b. Abdî'l-ehad es-Sihirindî el-Fârukî, *Mektûbâtu'r-Rabbâniyye*, Dâru'l-kütübil-İlmiyye, I-III, Beyrut 1436/2015, I, s. 251.

Sonuç

Tasavvufta önemli bir yeri olan zühd, Hz. Peygamber'in hayatında, yaşam felsefesi ve biçimi olarak yer almıştır. Hz. Peygamber, aza kanaat ederek sade bir hayat yaşamıştır. O, ticaret yapmasına ve hazinenin beşte biri kendisine ait olmasına rağmen ancak zaruri ihtiyaçlarını giderecek kadar metai yanında tutmuş ve malının kalan kısmını ihtiyaç sahiplerine vermiştir. Hz. Peygamber, hayatı boyunca, dünya metain ve makamına değer vermemiş, davasını terk etmek için yapılan bütün teklifleri reddetmiştir.

Tasavvufta, nefisle mücadele etmede önemli bir yeri olan; az yemek, az konuşmak ve az uyumak, Hz. Peygamber'in yaşantısının bir parçasıdır. Tasavvufta, Allah'a ulaşmanın yöntemi olarak benimsenen usûlü aşerede yer alan ve birer makam olarak zikredilen; tevbe, zühd, halvet, tevekkül, kanaat, zikir, Allah'a teveccüh, sabır, murakabe ve rıza gibi tasavvufî unsurlar, Hz. Peygamber'in yaşantısında daima yer almıştır.

Tasavvufta hal olarak kabul edilen ve önemli bir yere sahip olan; havf, recâ, muhabbet, kurb, vecd, cem ve üns gibi unsurlar da Hz. Peygamber'in yaşantısında yer almıştır. Hz. Peygamber'in yaşantısında bulunduğu tespit edilen bu hususlar, tasavvufta temel ilkeler olarak yer almış ve sûfiler tarafından da bir yaşayış biçimi olarak benimsenmiştir. Hz. Peygamber'in yaşantısında, tasavvufî ıstılahların bir kısmı, lafız olarak aynen yer alırken, bir kısmı da anlam olarak yer almıştır.

Çalışmada yapılan tespitler, zühdle birlikte diğer tasavvufî unsurların da Hz. Peygamberin yaşantısında mevcut olduğunu; tasavvufun, Hz. Peygamberin yaşantısından kaynaklandığını ve sûfilerin de bu yaşayış biçimini benimsediklerini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Abdullah Bustânî (ö. 1930), el-Bustân, Beyrut 1992.
- Abdurrezzak, Ebû Bekr Abdurrezzak b. Hemmâm b. Nâfi' el-Hımyerî es-San'ânî (ö. 211), Musannef, I-XI, Beyrût 1403.
- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed el-Cerrâhî (ö. 1162/1749), Keşfu'l-hafâ, I-II, Beyrût 1405.
- Ahmed el-Âyid ve diğerleri, el-Mu'cemül-Arabıyyül-esâsî, Alecso 1989.
- Ahmed, Ebû Abdillâh İbn Hanbel eş-Şeybânî (ö. 241/855), Müsned, Dâru'l-hadis, I-VIII, Kahire 1416/1995.
- , Müsned, I-VI, Mısır ts.
- , ez-Zühd, Dâru'l-kütübî'l-ilmıyye, Beyrut 1427/2006.
- Ahmed Yesevî (ö. 562/1166), Divân-ı Hikmet, Sadeleştiren Ahmed Eğilmez Rıdvanoğlu, Sağlam yayınevi, İstanbul 2016.
- Ali ibn Sultân Muhammed el-Kârî (ö. 1014/1605), Cem'ul-vesâil fi şerhi's-şemâil, Şerh. Şeyh Abdurrauf el-Münâvî, I-II, Mısır 1318/1900, II, 65.
- Ateş, Süleyman, İslâm Tasavvufu, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1992.
- Bardakçı, Mehmet Necmettin, Sosyo-Kültürel Hayatta Tasavvuf, Fakülte Kitabevi, Isparta 2000.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn (ö. 458/1066), Şuabu'l-ıman, I-VIII, Beyrut 1410.
- , Delâilü'n-nübüvve ve marifetü ahvâli sâhibi's-şerfa, nşr. Abdülmufî Kal'acî, I-VII, Dâru'l-kütübî'l-ilmıyye-Dâru'r-reyyân, Beyrut 1988.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Cu'fî (ö. 256/870), Sahîhu'l-Buhârî, I-VII, Beyrût 1410/1990.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. İshak b. Yesar (ö. 151/768), Siyer, İstanbul 1991.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/888), Sünenu Ebî Dâvûd, I-III, Beyrût 1409/1988.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî (ö. 430/1038), Hılyetu'l-Evliya, I-X, Beyrût 1405.
- Eraydın, Selçuk (ö. 1995), Tasavvuf ve Tarikatlar, Marmara Ün. İFAV. Yayınları, İstanbul 1997.
- Erkaya, Mahmut Esad, Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları, Otto Yayınevi, Ankara 2017.
- , "Tarikatların Teşekkülü Öncesi Dönemde Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2015, cilt: XV, sayı: 3, ss. 117-147.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (505/1111), İhyâu ulûmi'd-dîn, I-V, Müessesetü'l-Halebî, Kahire 1387/1967.
- , Kimyâ-yı Saâdet, Çev. Mehmed A. Müftüoğlu, İstanbul 1981.

- Gökcan, M. Mansur, Temel Ahlâkî Prensipleriyle Tasavvuf, Harf Eğitim Yayıncılığı, Ankara 2017.
- , Kuşeyrî'nin "el-Cevâhiru'l-mensûre" İsimli Eseri Bağlamında Tasavvufî Görüşleri, (Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.)
- Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. el-Hasen (ö. 295), Nevâdiru'l-usûl, I-IV, Beyrut 1992.
- Halil Curra, Larûs, Paris 1973.
- Hamidullah, Muhammed (ö. 2002), İslâma Giriş, çev. Camal Aydın, Ankara 1996.
- , İslâm Peygamberi, çev. Salih Tuğ, I-II, İrfan Yayıncılık, İstanbul 2003.
- Herevî, Ebû İsmail Abdullâh el-Ensârî (ö. 481/1089), Menâzilü's-sâirîn, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1408/1988.
- Hucvirî, Ali b. Osman Cüllâbî (ö. 465/1072), Keşfu'l-mahcûb, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996.
- , Keşfu'l-mahcûb, trc. İsmâil Abdülhâdî Gandil, Dâru'n-nehdetü'l-ğarbiyye, Beyrut 1980.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Abdillâh b. Muhammed el-Kûfî (ö. 235/849), Musannef, I-VII, Riyad 1409.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe, I-VIII, Beyrut 1328.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Bustî (ö. 354), Sahîhu İbn Hibbân, I-XVIII, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1993.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm (ö. 213), es-Sîretü'n-nebeviyye, thk. Mustafâ es-Sekkâ vdğ., I-II, Mektebetü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, Kahire 1955.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer ed-Dimeşkî (ö. 774/1373), Câmiu'l-mesânîd ve's-süneni'l-hâdî li-akvâmi's-senen, thk. Abdülmelik b. Abdullâh b. Dehîş, I-XII, Dâru Hadr, Beyrut 1998.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (ö. 273/886), Sünenu İbn Mâce, I-II, Kahire ts.
- , Sünen, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî (ö. 711/1311), Lisânu'l-Arab, I-VI, Kahire 1979.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ali b. Muhammed el-Cezerî, el-Kâmil fi't-târîh, thk. Ebû'l-Fidâ Abdullâh el-Kâdî-Muhammed Yûsuf ed-Dekkâk, I-XI, Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, Beyrut 1987-2003.
- İmâm-ı Rabbânî, Ahmed b. Abdî'l-ehad es-Sihrindî el-Fârûkî (ö. 1034/1624), Mektûbâtü'r-Rabbâniyye, Dâru'l-kütübîl-ilmîyye, I-III, Beyrut 1436/2015.

- Kaplan, Hayri, "Bahâ Veled, Şems ve Mevlânâ'nın Râzî'ye Yönelik Eleştirileri ve Râzî'nin Sûfilere / Tasavvufa Bakışı", *Tasavvuf*, Ankara 2005, sayı: 14, ss. 285-330
- Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998.
- , "Hz. Peygamber'in Tasavvufî Düşüncedeki Yeri.", *Diyanet Dergisi*, Ankara 1989, Cilt: 25, Sayı: 4, ss. 221-237.
- Karaman, Hayrettin ve Diğerleri, *Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Ankara 1997.
- Kâşânî, Kemâluddîn Abdürrezzâk b. Ebî'l-Ganâim Muhammed (ö. 736/1335), *Istılâhâtü's-sûfiyye*, thk. Muhammed Kemâl İbrâhim Cağfer, el-heyetü'l-Mısıryye, Kâhire 2008.
- Kelâbâzî, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk (ö. 380/990), *et-Tarruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye*, Beyrut 2011.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin (ö. 465/1072), *el-Cevâhiru'l-mensûre*, trc. ve thk. M. Mansur Gökcan, Harf Eğitim Yayıncılığı, Ankara 2017.
- , *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, Dâru'l-hayr*, thk. Mağrûf Mustafa Zarîf, Ali Abdülhamîd Ebû'l-Hayr, Beyrut 1997.
- Makdisî, Ebû Nasr el-Mutahhar b. Tâhir (ö. 355/966), *Kitâbü'l-bed ve't-târîh*, I-VI, *Mektebetü's-Sekâfeti'd-dîniyye*, Kahire ts.
- Mekkî, Ebû Talib (ö. 386/996), *Kûtu'l-kulûb, Dâru Sâdır*, Kahire 1310/1892.
- Mevdûdî, Ebu'l Alî (ö. 1979), *Tefhimu'l-Kur'ân*, Çev. Yusuf Karaca ve diğerleri, İstanbul 1991.
- Muhâsibî, Ebû Abdullah Hâris b. Esed (ö. 243/857), *er-Riâye li-hukûkillah, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye*, tah. Abdülkâdir Ahmed Atâ, Lübnan 2010.
- Münzirî, Abdül Azîm b. Abdil Kavî el-Münzirî (ö. 656/1258), *et-Terğîb ve't-terhîb*, I-IV, Beyrut 1417.
- , *Risâletü'l-müsterşidîn*, thk. Selmân b. Abdülfettâh, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2014.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî (ö. 261/874), *Sahîhu Müslim*, I-V, Beyrût ts.
- , *Sahîhu Müslim*, I-V, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabiyye, Kahire 1991
- Necmüddin Kübra (ö. 618/1221), *Usûlu Aşere (Tasavvufî Hayat)*, Çev. Mustafa Kara, İstanbul 1996.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali (ö. 303/915), *Sünenu'n-Nesâî*, I-VIII, Beyrût 1409/1988.
- Özköse, Kadir (ed.), *Tasavvuf El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.
- Rûdânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed (ö. 1094/1683), *Cem'u'l-fevâid min Câmi'l-usûl ve Mecmai'z-zevâid*, thk. Ebû Ali Süleymân b. Dürey, I-IV, Dâru İbn Hazm-Mektebetü İbn Kesîr, Beyrut-Kuveyt 1998.

- Schimmel, Annemaria (ö. 2003), *Tasavvufun Boyutları*, Adam Yayınları, İstanbul 1982.
- Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali et-Tûsî (ö. 378/988), *el-Lûma, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye*, Beyrut 2001.
- Şimşek, Halil İbrahim, "Tasavvufî Düşüncede Hz. Muhammed Algısı.", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Çorum 2002, cilt: 11, sayı: 21, ss. 29-52.
- Süheylî, Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh (ö. 581/1186), *er-Ravzû'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebevîyye li'bni Hişâm*, nşr. Abdurrahman el-Vekîl, I-VII, *Dâru'l-kütübî'l-islâmîyye*, Kahire 1990.
- Sühreverdî, Ebû Hafs Şihabüddin Ömer b. Muhammed (ö. 632/1234), *Avârîfü'l-meârif*, çev. Yahya Pakiş-Dilaver Selvi, İstanbul 1988.
- Sülemî, Ebû Abdurrahmân Muhammed b. Hüseyin (ö. 412/1021), *Sülemî'nin Risaleleri*, çev. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1981.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb (ö. 360/971), *el-Mu'cemu'l-evsat*, I-X, Kahire 1415.
- , *el-Mu'emû'l-kebîr*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî, I-XXV, *Mektebetü İbn Teymiyye*, Kahire ts.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Süre (ö. 279/892), *Sünenu't-Tirmizî*, I-V, Beyrût ts.
- Türer, Osman, "Hz. Peygamber'in Şahsiyeti ve Vasıflarına Tasavvufun Yaklaşımı.", *Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin Süresi ve Kapsamı Çalıştay Bildirileri ve Müzakere Metinleri*, Gaziantep 2015.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet yayınları, İstanbul 1991.
- , "Kuşeyrî," *DİA*. c. 26, s. 474.
- Yıldırım, Ahmet, "Peygamber-Sahabe İlişkisi Bağlamında Tasavvufî Düşünce ve Yorumlarda Şeyh-Mürîd İlişkisi", *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları*, Yıl 3 Sayı 1 Mayıs 2010, ss. 5-15.
- , "Hadis Edebiyatında Zühd Literatürü ve Zühdle İlgili Rivayetlerin İncelenmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Yıl: 2008/1, Sayı: 20, ss. 119-138.
- Yılmaz, H. Kâmil, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000.
- Zebîdî, Ebû'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed (ö. 1205/1790), *Tâcu'l-arûs*, Beyrut 1986.

Sufi Elements in Prophet Muhammad's life (pbuh)

Citation / ©- Gökcan, M. M. (2017). Sufi Elements in Prophet Muhammad's life (pbuh), *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity*, 17 (2), 321-351.

Abstract- *In the period of the Prophet Muhammad (pbuh), just as other religious sciences were not composed, Sufism was not composed as a compiled science, either. But, Sufism is present in the life of the Prophet (pbuh) as a "zuhd" (ascetism) lifestyle. When his life is examined, it is possible to see many principles of Sufism in his life together with zuhd. The fact that the goods in the Prophet's (pbuh) house consisted of "a clothing, a bare couch with a leather pillow, a few handful of oats, a prayer rug and a water bag" demonstrates how plain and simple a life he had. Even though he was the head of the state and that one fifth of the beytu'l-mal (state treasures) belonged to him, the reason why he did not have anything in his house was that he gave anything in his possession to those who needed it. It is possible to see that it is based on this behavior of the Prophet (pbuh) that zuhd is defined as "not keeping possessions in hand or in heart". The fact that he did not feed his stomach even with a wheat bread for three consecutive days, that he ate little, slept little and spoke only when necessary has shaped as "riyazet" (asceticism) in Sufism, which are the basic principles of "eating less, talking less and sleeping less". The things he used and the things he ate and drank show that he contented himself with less; that is, they have shown his austerity. The "kanaat" (contenting oneself with less), which was the the Prophet's lifestyle. (pbuh), is an important position in Sufism. It is expressed as "seclusion and dhikr" in Sufism that before the prophethood, he spent every year a month in the Hira cave with contemplation and dhikr, and secluded himself in the last ten days of Ramadan. The Masjid al-Aqsa (Al-Aqsa Mosque) was presented to him in his mind (even though he did not visit the place in person), so he gave detailed information about the place to the polytheists. This takes place in Sufism as the state of "kashf" (discovery). These findings, which were mentioned in the beginning, show that there were also many Sufi elements together with zuhd in the the Prophet's life (pbuh).*

Keywords- *Prophet Mohammad, sufism, zuhd, ethic*